

ԼՅՈՒՄԻ ԹԱՐԳՅՈՒՆ

ԴԵՄԻ ԻՍՊԱՆԻԱ

ՊԵՏԶՐԱՏ

1961 թ. 10.10.1961

ԴԵՊՈԻ ԻՍՊԱՆԻԱ

(ՎԻՊԱԿ)

ՆԿԱՐՆԵՐԸ
Գ. ԳԵՏՐՈՍՅԱՆԻ

ՊԵՏՏՐԱՍ

ՀԱՅԵՍ ԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱԳԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻՑՈՒՄԸ ՔԱԺԻ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1939

A 24345
II
2149

ЛЮСИ ТАРГЮА
В ИСПАНИЮ

Гиз, Арм. ССР, Ереван, 1939 г.

ՂԵՊԻ ԻՍՊԱՆԻԱ

Այդ որն Արտոյի հայրը
տունն յեկավ շատ հուզված,
սովորականի պես յերեխա-
ներին չհամբուրեց, փոխա-
նակ ճաշելու, քաշվեց մի
անկյուն, գլուխը կախեց:

— Վայ, սրիկաներ, վայ,
— բացականչեց նա, գայ-

բույթից ձեռքը սեղանին խփելով:

— Այդ ո՞վ ե սրիկա, — հարցրեց տղան:

— Իսպանիայում քաղաքացիական կռիվ ե, խռովա-
բաները դուրս են յեկել հանրապետականների դեմ: Մոռ-
վարարներին զինքով ու զորքով ողնում ե Փաշխտական
Ֆերմանիան, Իտալիան, — պատասխանեց հայրը:

Արտոն աշխարհագրությունից գիտեր, վոր Իսպանիան
գտնվում ե Յեւրոպայում, հարուստ ե հանքերով, ժողովուր-
դըն զբաղվում ե գլխավորապես յերկրագործությամբ:

— Հայրիկ, իսկ ինչո՞ւ համար են Փաշխտական պե-
տություններն ողնում խռովարարներին, — հետաքրքրվեց
Արտոն:

— Նրա համար, վոր ուզում են Իսպանիան իրենց
գաղութը դարձնել, տիրանալ նրա բնական հարստու-
թյուններին, բանավորական ուժին: Հանրապետականները չեն
ցանկանում իրենց անկախությունը կորցնել, չնայած....

— Ի՞նչ...

— Զնայած նրանց ռազմական միջոցները չնչին են ֆաշիստներին դիմաց: Սուփարարները ուժեղացնում են ներանց քաղաքները, թափվում և կանանց, յերեխաների արյունը...

Արտոն գիշերը չկարողացավ բնել:

Նա պատկերացնում էր, թե ինչպես ուռնալով մեռնում և խաղանացի մանուկներին: Նրանց հայրերը, մայրերը ցավից մորմոքում էին ու ափերի կատաղի կռվում:

— Մեր հողը չենք տա ձեզ:

— Ձե՛կ-ձե՛ք տա...

Ու ճարճատում էին գնդացիները ֆաշիստական:

— Գր՛ս-գր՛ս- գր՛ո:

Ու պայթում էին ուռնալով ֆաշիստական:

— Բռնա՛մ- բռնա՛մ-բռնա՛մ:

Այրվում էին գյուղերն ու քաղաքները հանրապետականներին: Դիակներ, դիակներ... վողջ մնացածները փախչում էին սարերը:

Գիշեր: Տեղում էր անձրև: Համրաքայլ, գլխիկոր գեղի անտառ էր բնթանում գողթականների մի ամբողջ խումբ: Ծեղերը գրկել էին մանուկներին: Մանուկները նվում էին քաղցից:

Մութ-մութ էր: Ճանապարհն անսովոր, խորդ ու բորդ: Նրանց վրաները դեմ էին առնում քարերին, ընկնում էին ջրերի մեջ: Նրանք չէին համարձակվում լուցկի վառել: Թշնամու աչքը սուր և, կռեսնի:

Ազատիկցին, ազատիկցին մահից, — ուրախացած շշնջացին նրանք տեղ հասնելով: Հանկարծ... հանկարծ ֆաշիստներն արձակեցին գազ...

Խեղդվեցին ծեղ ու յերեխա, թռչունները դիակացած բնական ծառերից...

Արտոն շատ հարուստ յերևակայություն ուներ: Նա չափազանց սիրում էր լսել պապիկին: Պապը զանազան հեքյաթներ էր պատմում:

— Հետո... հետո ի՞նչ յեղավ, պապի:

— Հետո նա նստեց հրեղեն ձին ու մի բռնեցում Արաբստանից հասավ Հնդկաստան: Յերբ քաղցեց, մաղը տվեց կրակին, իջավ աներևույթ սիրուցը, նա կերավ, կըշտացավ, սիրտցն էլի ծալից, չքացավ:

Ապա պատմում էր Պոնձե քաղաքի մատին, թե ինչպես միուկը կախարդական գավազանի մի հարվածով արձան էր դարձրել բնակիչներին: Թե ինչպես Բաղդադի գողը, սև մորթու վրա նստած, թռչում էր ողում... Նրան չեյին կարողանում բռնել, փորովհետև մորթը կախարդական էր, գողը դառնում էր անտեսանելի:

Արտոն լսում էր, լսում: Յերևակայությունից վառվում էյին աչքերը, ընդհատվում էր շնչառությունը... Հեքյաթների տալվորության տակ նա հեռանում էր տանից, յերեսն ի վայր պառկում խոտերի վրա, մտածում:

Յեթե ինքը միուկ լիներ, գավազանի մի հարվածով քար կդարձներ ըստը կապխապխտներին, կվերցներ նրանց փողերը, կհեծներ հրեղեն ձին, մի բռնեցում կհասներ Իսպանիա, կբաժաներ հարստությունը սովատանջ գյուղացիներին, գործազուրկ բանվորներին ու կասեր.

— Կերեք, ուժեղացեք, վոր ավելի լավ կովեք Ֆրանկոյի զեմ, ամբողջ Իսպանիան դարձրեք հանրապետական:

Հետո յեղ աներևույթ մորթի հազած կդար, կկտրեր Հիտլերի գլուխը, Մուսոլինիի գլուխը, ճաղճնական զենքերայների գլուխը, մի խոսքով բոլոր ֆաշիստների գլուխները:

Իսկ յեթե լիներ կախարդական սեղան, կմաներ բանտերը, կկերակրեր հեղափոխական կալանավորներին: Կկուրեր յերկաթե պատուհանները, լոյն-լոյն կբանար դռներն ու կասեր.

—Դուքս յեկեք, դուքս յեկեք... Ազատութիւնն եմ բերել ձեզ համար: Այ թե կուրախանար ընկեր Թեւմանը, այ թե կսիրեր Արաոյին...

Հաճախ պատահում եր, վոր յերեակայության տմենաուժեղ բողեյին խանգարում էյին ընկերները:

Նա բարկացած վեր եր թռչում, բայց գեռ յերազնէրից չսթափված, հրամայում եր:

— Դուք դարձեք, արձան դարձեք:

Ընկերները շփոթված նայում էյին իրար: Այդ բողեյին նրանք իսկապես քարացածի տպավորութիւնն էյին թողնում: Արաոն, գործած ազդեցութիւնից վողեվորված, քրքրջում եր, ապա միայն ուշքի գալով, դարձացած հարցնում.

— Ձեզ ի՞նչ և պատահել, վոր այդպես...

— Ինչ պատահել ե, քիչ և պատահել,—հուզված ընդհատում էյին ընկերները:

ԳԱՂՏՆԻ ԽՕՐՀՐԱՍՅՈՒԹՅՈՒՆ

Հաջորդ որն Արտոն
դպրոց զնաց Հալիազանց
մտադրադ: Ընկերների
հետ խոսում եր, բայց
մտածում այլ բանի մա-
սին, դաս պատասխանե-
լիս ել այլ բանի մասին
եր մտածում:

— Գնալ Իսպանիա,
սգնել հանրապետական-
ներին:

Հասարակագիտութեան ժամին այդ միաջն ավելի սըր-
վեց: Ուսուցչի վրա ել շատ եր ազդել այդ կռիվը: Նա
գաղութային քաղաքականութեան մասին եր խոսում:

— Առաջ Անդրկովկասն ել գաղութ Գր ցարական Ռու-
սաստանի ձեռքին: Ծնշումն առաջացրեց ատելութուն, ա-
տելութունը՝ պայքար: Վոտքի յեղան հայերը, ադրբեջանցի-
ները, վրացիք, աշարները, արխաղները: Միջին Ասիայում
թուրքմենները, ուզբեկները, ղազախները, ասպտամբեցին
բոլոր մանր ազգերը, և մեծ Ռուսաստանի աշխատավո-
րութեան ոժանդակութեամբ ցարիդմը կործանեցին:

— Մեր հողը մերն ե, մեր վաստակը մերն ե,—ասացին:

Արտոն վողեվորված ծափահարեց, ապա լուրջ հարցրեց.

— Ընկեր Ավետիսյան, հանրապետականներն ել այդ-
պես չեն անի:

Ուսուցիչը դեռ չեր պատասխանել, յերբ Գուրգենն
անհանգիստ ձայնեց.

— Ընկեր Ավետիսյան, ճիշտ է, խռովարարները ուղ-
ժական միջոցներ շատ ունեն, բայց չի կարող սլատահել,
վոր հանրապետականները հաղթեն:

Արտոն իսկույն նայեց ընկերոջը:

Նա հասկացավ, վոր ընկերն էլ չի սիրում Փաշխա-
ներին: Յեթե այդպես է, արդյոք չէր համաձայնվի միա-
սին գնալ Իսպանիա:

Ասենք Գուրգենը բավականին վախկոտ է, բայց վա-
շինչ, յերկուսով ճանապարհորդութունը հետաքրքրական
կլինի, ոգնությունն ավելի մեծ կլինի:

Ուսուցիչն ասաց, վոր դեռ զժվար է գուշակել, թե
վոր կողմն է հաղթող հանդիսանալու: Թեև խռովարարները
գենքով շատ են հարուստ, քանի վոր նրանց ոգնում է Փա-
շխատական Իտալիան, Գերմանիան, սակայն հանրապետա-
կաններն ինքնապաշտպանության մեծ վոզի ունեն, կռվում
են նաև կանայք, աղջիկները:

— Ընկեր Ավետիսյան, հանրապետականները կարմիր
բույրեր ունեն, վոր վիրավորների վերքերը կապեն,— ընդ-
հատեց Շուշիկը:

Արտոն լայնացած աչքերով նայեց Շուշիկին: Չլինի
նա ել եր ուզում Իսպանիա գնալ... Ա՛յ, թե լավ կլինեք
յերեքով... Շուշիկը կլինեք կարմիր քուրիկ, Գուրգենը
կլրտեսեք թշնամու թիկունքը, ինքը հաց ու ջուր կտանեք
հանրապետականներին, կկռվեք նրանց հետ միասին...

Ահա՛ Քարերի միջից փոքուղ տալով սար է բարձրա-
նում: Թշնամին նկատում է նրան: Հարյուրավոր գնդակ է
արձակում: Գնդակները դիպչում են իրեն և յետ դառ-
նում: Գնդակը չի ուղում սպանել այդպիսի լավ տղային:
Ձե՛ վոր նա ուտելիք է հասցնում մաքուր կենդանի: Յեթե
նա չողնի, նրանք կմեռնեն քաղցից, լաց կլինեն նրանց
մայրերը, յերեսանները...

— Ընկեր Ավետիսյան, Արտոն քնել է,— հայտնեց մե-
կը,— Վու՛խը դրել է սեղանին ու քնել:

— Յեւ չեմ քնել, մտածում եմ.—սթափվեց Արտոն:

— Ինչի՞ մասին:

— Վրջնչի...:

— Ի՞նչ եւ պատահել, շատ ցրված ես յերևում այսօր, —հարցրեց ուսուցիչը, —հապա, դատդ պատմիր:

Արտոն կանգնեց: Սակայն փոխանակ պատասխանելու, ինքն ել չզգաց, թե ինչպես հարցրեց.

— Ինչպէս կարելի չե Իսպանիա հասնել...

Շուշիկն ու Գուրգենը զսպանակի պես վեր թռան, կարծես նստած տեղից չեր կարելի բացատրութիւնը լսել:

— Հարկավոր ե Բաթումից նստել շոգենավ, անցնել Սե ծովը, Միջերկրականը, Մուեղի ջրանցքը, —հետո... դրա մասին հետո, նկատեց ուսուցիչը, այժմ հասարակագիտութեան ժամ ե, ինչո՞ւ չեք կողմնակի հարցերով զբաղվում:

Յերեկոյան, առանց նախորդ պայմանավորվելու, հալաբւիցին ընկերները Նրանք խոսեցին դեսից-դենից, սակայն վաշ-վոք սիրտ չարավ իրենց անհանդատացնող խնդրի մասին առաջինը խոսել: Մեկին պարզվեց, վոր մյուսները վաշ միայն չեյին վորոշել Իսպանիա գնալ, այլ մտքով անգամ չեյին անցկացրել: Այն ժամանակ պիտի բացվեր մեկի գաղափարը ե մյուսները պիտի ծիծաղեյին նրա վրա:

— Ճիշտ առացեք, ինչի՞ համար եք յեկել ինձ մօտ, —խորամանկորեն հարցրեց Արտոն, բայց, առանց պատասխանի սպասելու, ինքն ել չզգաց, թե ինչպես հայտարարեց.

— Յեւ գնում եմ Իսպանիա: Ո՞վ ե ինձ հետ...

— Ներողութիւն, յես քեզանից շուտ եմ վճռել, —ընդհատեց Գուրգենը: —Յեթե ուզում եք միանալ ինձ, խնդրեմ, շատ ուրախ կլինեմ:

— Յեթե դուք այսօր եք մտածել դրա մասին, յես

յերեկվանից եմ վորոշել, — նկատեց Շուշիկը: — Յես մինչե անգամ հետս տանելու անհրաժեշտ իրերը կապել եմ: Այնպէս վոր, յեթե ուզում եք, կարող եք ընկերանալ:

Արտոն վիրավորված կախեց գլուխը: Ինքը չքնի ամբողջ գիշերը, ինքը մտածի ամբողջ ցերեկը Իսպանիա գնալու մասին մի ամբողջ նախագիծ կազմի և հանկարծ, ինչ վոր Շուշիկ կամ Գուրգեն ասեն, «Յեթե ուզում ես, կարող ես մեզ հետ գալ»...

— Գուք գնում եք, գնացեք, — կոպիտ կերպով ասաց նա, — յես Իսպանիա չեմ գնում:

— Ի՞նչպէս թե, — վրդովվեցին ընկերները, — բա ասում եյիր...

— Ձեզ խաբելու համար ասացի:

Շուշիկի խոշոր աչքերը զարմանքից ավելի մեծացան:

— Արտոն, իսկապէս չե՞ս գա:

— Վնչ:

— Իսկ յեթե յես գնամ, չե՞ս մատնի ծնողներիս:

— Կմատնեմ:

Շուշիկը մտածեց, ապա թույլ շնչաց.

— Յես ել չեմ գնա Իսպանիա... Միայն ձեզ զարմացնելու համար ասացի:

— Իսկ յես, հո գիտեք, վախկոտ եմ: Ինչպէս կարող եմ Իսպանիա հասնել:

— Միայն ձեզ ծիծաղեցնելու համար ասացի, — խօսեց Գուրգենը:

— Ուրեմն չե՞ք գնա, — խրոխտ հարցրեց Արտոն:

— Ձե, չե, ազնիվ խոսք...

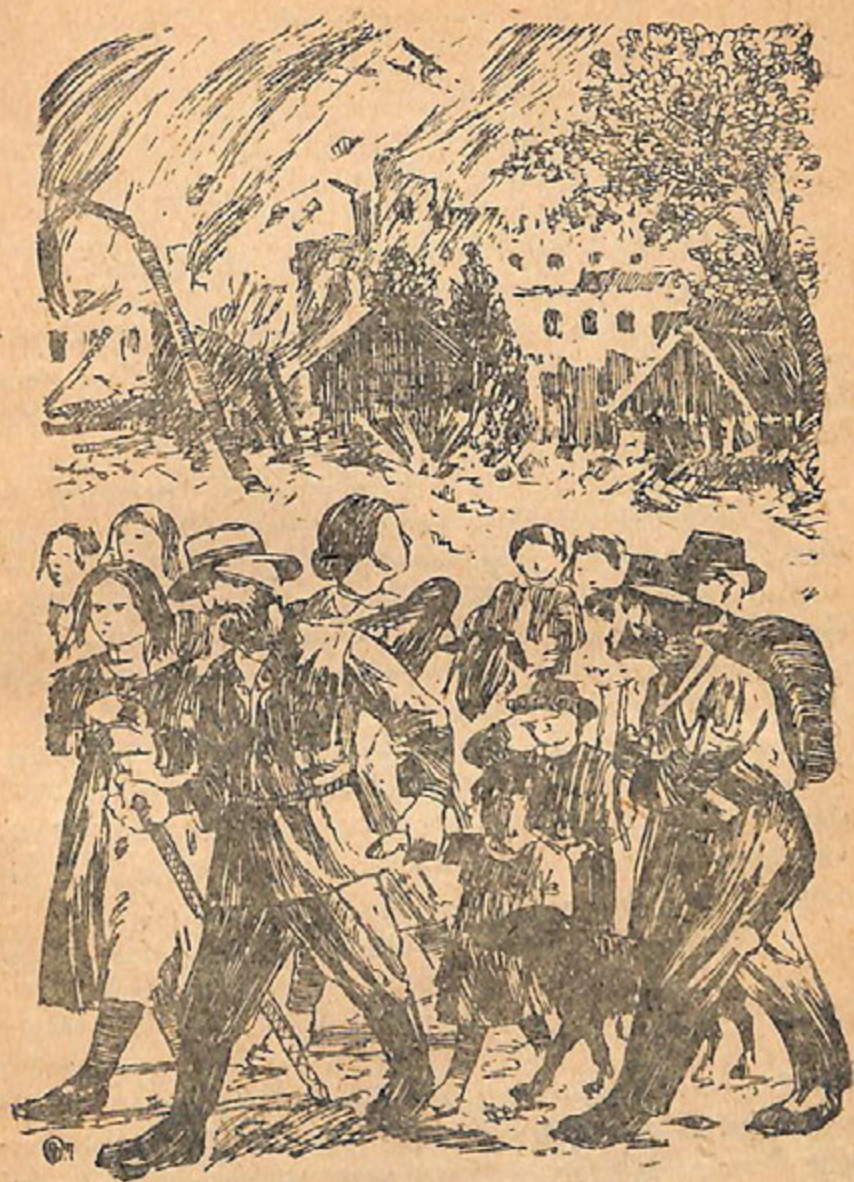
— Իսկ յես կգնամ:

Ընկերները շփոթված բացականչեցին.

— Բա ասում եյիր...

Արտոն նրանց անվստահ դեմքերին նայելով, ավելի համաքձակ հայտարարեց.

— Հենց այս գիշեր յես ճանապարհ եմ ընկնելու:

Հարկավոր ե ոգնել հանրապետականներին: Յեա կարող եմ
ձեզ ինձ հետ վերցնել. յեթե կամենամ...

— Լուրջ ես խոսեմ:

— Ազնիվ պիտներական խօսք:

— Մենք ել գանք քեզ հետ:

— Կարելի չե...

Շուշիկն ու Գուրգենն ուրախացած զրկեցին Արտյուն,
ապա նստեցին խորհրդակցութեան:

Վորոշվեց գիշերը, հենց վոր ծնողները քնեն, Արտյուն
դուրս գա տանից, ձախ տա նրանց: Դրա համար հար-
կավոր եր բաց թողնել պատուհանը. լաբել լսողութեանը:
Պայմանական նշանը լինելու յե «կա-կա»:

Յերկրորդ վորոշումն եր վերցնել փող ե ուտելիք:

— Իմ հայրը բժիշկ ե, նա վիրակապ ու յող շատ ունի:
Ճիշտ ե, չի սիրում, չերը առանց թույլտվութեան խառ-
նում են նրա պահարանը, բայց այս անգամ կարելի յե:
Ախր նա պիտի հասկանա, վոր հանրապետականների վեր-
քերը կապելու համար զեզ ե պետք: Այդպես չե, — հարց-
քեց Շուշիկը:

— Իհարկե այդպես ե, — խրախուսեցին ընկերները:

— Իսկ յես... յես կվերցնեմ հորս ատրճառակը, — հա-
զիվ լսելի շշնջաց Արտյուն: Թեեկ հայրիկս չի թողնում վոր
ատրճառակին ձեռք տանք, բայց նա պիտի հասկանա, վոր
առանց դրան չի կարելի ջարդել ֆաշիստներին:

— Միանգամայն ճիշտ ե, — համաձայնիցին ընկերները:

Հակառակի պես այդ յերեկո հայրերը շատ ուշ վե-
րադարձան, յերեխաները տանջվում էյին անհամբերութեա-
նից: Կապել էյին հացը, վերցրել սապոն, առամի փոշի, իսկ
ամենակարեորը՝ ատրճառակը մնում եր:

Շուշիկը պատրաստել էր դեղ, վերակապ, սպասում էր, փոր Արտոն կանչեր. «կու-կու»:

— Լույսը հանգցրու, քնիր,—ասաց մայրը:

— Յես հայրիկին եմ սպասում, ուզում եմ, փոր թվա-
բանական խնդիրներս ստուգի,—թոթովեց Շուշիկը:

— Նա այսօր շատ ուշ է գալու, դյուղերն է գնացել:
Վեր:

— Քուհու չի տանում:

— Ի՞նչ է պատահել,—անհունդստացավ մայրը:

— Ի՞նչ պիտի պատահի փոր...

Նա գլխամոմբ նախում էր առատադին, փոր քունը չը-
տաներ:

— կու-կու, դեն, շուտ կանչիր, ելի..

— Ա՛յ Գուրգեն, ժամի տատերկուհն է արդեն, պառ-
կիր, փոր առավառը շուտ վեր կենաս, գարոցեց չուշա-
նաս,—համոզում էր մայրը:

— Գու յես ամբողջ սրը լվացք արել, բեզ և հարկա-
փոր հանդստանալ: Գու քնր, յես ես ե, կպառկեմ, ագնիվ
խոսք, կպառկեմ,—հավատացնում էր տղան:

— Դե, վեր, վեր: Ուրիշ ժամանակ տապին ելիր պառ-
կում, այսօր ի՞նչ է պատահել:

— Ի՞նչ պիտի լինի... Հենց այնպես սպասում եմ, փոր
հայրիկը գա, գուռը բաց անեմ:

— Նա բանալի ունի: Քնիր:

Քնիր: Յեթե Գուրգենը քնի, բա ո՞վ ճանապարհ ընե-
լի գիշերով:

— Չես լսում, այ տղա:

Գուրգենն զգաց, փոր մոր ձեռքից հեշտ չէր ազատվել:
Արհալած հանգցրեց լույսը, մոտեցավ անկողնուն:

Պապիկը քնեց, զարթնեց, ելի քնեց, զարթնեց, իսկ
թռանիկը նստել եր գեռ:

— Արաս ջան, ժամի մեկը խփեց, քնիր:

— Դաս եմ սովորում, պապի:

— Գիշերով շատ վոր կարգաս, աչքերդ կցավի:

— Վոչինչ... Բա դու, ինչո՞ւ չես քնում,—մեղմ խո-
սակցությունից մեկին հարձակողականի տնցալ Արտոն:

Նրան հուզում եր պապիկի արթուն լինելը: Ուրիշ ժա-
մանակ խռմիոցը կղցեր և թեկուզ թմբուկ զարկեյիր ախան-
ջի տակ, չեր լսի...

Այսոր տմեն ինչ հակառակն ե. պապը չի քնում, հայ-
րիկը չի գալիս:

— Պապի, յես լույսը հանդցնում եմ, վոր քնեմ, ինձ
եւ չխոսեցնես. մի...—զայրույթը հազիվ զսպելով ասաց նա:

Քիչ հետո հայրիկը յեկավ, նա չափազանց հողմած եր
յերեւում, առանց ընթրելու պառկեց և մի քանի րոպե չան-
ցած, լավեց նրա խաղաղ շնչառությունը:

Արտոն կատվի զգուշությամբ իջավ մահճակալից, թա-
թերի վրա մոտեցավ հորը:

Նա շատ լավ գիտեր, վոր հայրը պառկելիս, ատրճա-
նակը պահում եր բարձի տակ: Մթության մեջ խաբխու-
փելով, նա շոշափեց հոր անկողինը, բարձր և ձեռքը դի-
պավ ինչ վոր սառը բանի... Նա և՛ վախեցավ և՛ զողաց
հրճվանքից:

Չերևայու համար պաղեց հատակին ու կամաց-կամաց
քաշեց ատրճանակի գոտին: Նա մեկ շնչում եր, մեկ շուն-
չը պահած ակնաջ գնում հոր շնչառությանը:

Չէ: Ամեն ինչ լավ եր ընթանում: Վոզելվորված նա
այնպես ամուր ձգեց, վոր ատրճանակն ընկավ հատակին:

Աղմուկի վրա հայրը գլուխը բարձրացրեց: Արտոն
ատրճանակը գրկած վախից սողաց մահճակալի տակ: Հայրը
կիսաքուն ինչ վոր փնթփնթաց, ելի պառկեց: Տղան զգու-

շության համար դեռ դուրս չեկա՛լ։ Նա սպասում էր, վոր հայրը նորից քնի։ Շտապելու կարիք չկար։ Սմենակարե-վորն այն եր, վոր արդեն ատրճանակը վերցրել եր։

— Դեհ, ֆաշիստներ, ձեռներդ հեռու հանրապետա-կաններից, — ուրախ մտածեց նա, բայց հանկարծ ընկա՛վ տրտ-մադրությունը... Բա վոր հայրը զարթնելիս ատրճանակը չգտներ... Բա վոր դրա համար կուսակցությունից նկա-տողություն ստանար... — Չե, չի կարելի հայրիկի ատրճա-նակը վերցնել, իր վարժույթը դատապարտեց Աբրահն. — ա-վելի լավ ե պապիկիս դաշույնը վերցնեմ, պապիկս ծեր ե. նրան ել ինչի՛ն ե պետք, մեկ ել դրա համար նրան վաչ վոր նկատողություն չի անի...

“ՀՐԵՂԵՆ ՋՐԵՆ”

...Ու նրանք ճանապարհ ընկան...

Քնել էյին մեծերը, քնել էյին փոքրերը, փողոցներում փոշ փոք չկար, բացի յերեք հերոսներից: Նրանք և՛ քայլում էյին, և՛ շշուկ անելուն պես գլուխները կախում, փոք չլինի թե ծանոթ մարդ դուրս գար, ճանաչեր իրենց:

Յերբ քաղաքը մնաց սարի կանակին, նրանք նոր հանգիստ շնչեցին, սաւայն կարմիր քուլբիկը հոգնել էր արդեն...

Գուրգենը մտածում էր, թե ինչ կասեյին ծնողները, յեթե նրան անկողնում չառնեյին: Նույնը խորհում էր նաև Արամն, բայց գիտամբ այդ մասին չէր խոսում:

— Տղերք, հո չե՞ք հոգնել,— լուռթյունը խզելու համար հարցրեց նա:

— Չե, չե, ի՞նչ ես ասում... Ինձ թվում է, թե դեռ նոր եմ դուրս յեկել տանից,— նկատեց Շուշիկը, փոսները հազիվ-հազ քաշ տալով:

— Յեթե հոգնել եք, մի քիչ նստենք,— առաջարկեց Գուրգենը:

— Ուրախութեամբ, մեծ, մեծ ուրախութեամբ, — իսկույն համաձայնվեց Շուշիկը:

Գիշերը լուսնկա յեր, յերկինքը պայծառ Ծառերը յերկար ստվերներ ելին զցել: Մյնալէս խաղաղ եր շուրջը, ծաղիկների բուրմունքից ողն ախպէս խառցած եր, վոր յերեխաների աչքերը փակվում ելին... Քնել, թեկուզ հինգ բոպէ, յերկու բոպէ: Բայց վնչ, չեր կարելի, բոպէն կարող եր ժամ դառնալ, ժամը՝ ժամեր, մինչդեռ շարժվել եր պետք:

Չորում խշշում եր գետակը: Նա մերթ ցույց եր տալիս իր արծաթեա գոտին, մերթ ոճի նման գալարվում գետի ժայռերի յետեր:

Շուշիկի մատները դուրս ելին ընկել ծակ կոշիկներից, շփոթվելուց նորերի փոխարեն հագել եր հները: Ճանապարհին և՛ քար և՛ փուշ, արնոտել ելին խեղճի վտանքը: Նա ուզում եր լալ... Աչքերն արդեն լցվել ելին, մեծ դժվարութեամբ եր զսպում իրեն, վոր ընկերները չհեղատեն:

— Արտո, ճիշտն ասա, դեռ շատ կա մինչև կանաչ դաշտերը:

— Եհէ, մեր կարմիր քույրիկը լաց է լինում, — հիասթափվեցին տղաները:

— Յես լաց չեմ լինում, — կարմրեց Շուշիկը, — յերբ շատ եմ ման դալիս, աչքերս արցունքով լցվում են:

— Դա շատ հիմար սովորութիւնն է, — նկատեց Գուրգենը:

— Գուցէ ուզում ես յեռ դառնալ, — խորամանկորեն ձայնեց Արտոն:

Շուշիկը սարսափած փաթաթվեց նրան:

— Գիժ, յես հողնածութիւնիցս եմ լալիս:

— Բա այդպէս պիտի Իսպանիա հասնես:

— Գիժ, յես ցրտիցն եմ լալիս, — ավելի խճճվեց աղջիկը:

— Յճւրտ, — բա այդպէս պիտի պաշտպանես հանրապետականներին, — նախատեսցին տղաները:

Շուշիկը ճիգ արավ և արցունքների միջից ծիծաղեց։
— Գիժ, յես Իսպանիա գնալու ուրախությունից եմ
լալիս։

Մութը քաշվեց, լուսացավ։ Զարթնեցին մարդիկ, քնե-
ցին մեր հերոսները։ Միջավայրն ոտար եր, ծանոթի հան-
դիպելու վախ չկար։

Յերադուռ նրանք տեսան ծնողներին, այնպես տխուր
եյին մայրերը... Հայրերը հուզված զանգահարում եյին մի-
լիցիա. փնտռում եյին կորած յերեսաներին։

Ախր չգիտեյին, չգիտեյին ծնողները, թե ինչպես եյին
կանչում իրենց իսպանացի մանուկները։

— Յեկեք, շուտ-շուտ յեկեք...

Արտոն վոչ միայն լսում եր նրանց կանչը, այլև տես-
նում, այո, տեսնում եր, թե ինչպես լացակուժած ման-
կիկները պարզել եյին իրենց թաթիկները։

— Գալիս ենք, գալիս,— զգացված բացականչեց ու
ապա ընկերներին ասաց։

— Նստենք, մի-մի յերկտող գրենք մեր ծնողնե-
րին,— առաջարկեց Արտոն։

Նրանք գրապաններից հանեցին թուղթ, մատիտ, գրեցին։

Վերջացնելուց հետո հանգիստ սրտով շարունակեցին
ճանապարհը։

Զորում հոսում եր մի գետ։

— Կամուրջը փնտռենք,— ասաց Գուրգենը։

— Շատ ժամանակ կանցնի,— հակառակեց Արտոն։

— Բա ի՞նչ անենք։

— Լողալով անցնենք։

Կարմիր քույրիկն այնպես խեղճացած նայեց տղա-
ներին, վոր նրանք անմիջապես հարցրին։

— Դու լողալ չգիտես։

— Վոչ։

— Բա ինչո՞ւ մինչև հիմա չես սովորել:

Շուշիկը դեռ չէր պատասխանել, յերբ Արտոն տեսավ, Վոր կանաչներն մեջ արածուժ ե մի ձի, խոտերն մեջ պառկած քնել էր տերը: Ձգուշության համար ձիու պարանք կապել էր ձեռքից: Տիրոջ բերանը բաց էր, ճանճերը հաժարյա յեկելիճուժում եյին:

— Ի՞նչ եք կարծում, լավ չի՞ լինի, յեթե այդ ձին նրա տենք ու գետն անցնենք,— շշնջաց Արտոն:

Շուշիկն իր կյանքում դեռ ձի չէր նստել: Նա սորըրտեց, բայց վախը ցույց չտալու համար, ասաց:

— Իհարկե վատ չի լինի... Սակայն տերը կաբող ե չհամաձայնվել, «Յերանի չհամաձայնվի»,— ավելացրեց նա մաքում:

— Մենք տիրոջը չենք հարցնի, ի՞նչ վատ բան ենք անում, Վոր...— Խոսեց Գուրգենը, դանակով կկտրենք ձիու պարանք, իսկ տիրոջ ձեռքին կգնենք մի յերկաող:

Այդ միտքը չափազանց դուր յեկավ Արտոյին, նա ընկերներին առաջարկեց գնալ գետտի, իսկ ինքը գրեց:

«Պապի ջան».

Կարճ ժամանակով վերցնում ենք ձեր ձին, կհեծնենք, դուրս կգանք մյուս ափը և հետ կուղարկենք: Ջարթնելիս մեզ չհայհոյես, մենք լավ բալիկներ ենք:

Այ պապի, սրանից հետո Վոր քնես, բերանդ փակ պահի, թե չե ճանճերը մտնում են՝ յեղնում, ախր նրանք կեղտոտ են, հիվանդություն են տարածում... Դեն, առայժմ ցանկանում ենք քեզ ավելի խոր քուն...

Մի խումբ հանապաքնորդներ:

Նա յերկաողը խնամքով ծալեց, դրեց գյուղացու դեմքի վրա, ապա ձին կամաց-կամաց դաշտից հանեց:

Յերբ նա արդեն բաժանված էր, ցատկեղ ձիու վրա և չորքոտանուն մի սկան հրեղեն ձի յերևակայելով, իսկ իրեն՝ Մատուցելի Դավիթ, մտրակը ճռնեց։

Սակայն ձին վոչ միայն հրեղեն չէր, այլ և կույր...

Արտոն հիասթափված դուրսն ուրեք։ Յերբ մոտեցավ ընկերներին՝ Շուշիկի սիրտը թարթաց...

Զնայած նա ժպտում էր, սակայն տղաները շատ լավ հասկացան նրա վախը՝ նրանք հեծան, ապահովության համար կարմիր քույրիկին նստեցրին մեջտեղ ու ձին քշեցին դեպի գետը։

— Դեհ, կույր և կաղ. քեզ տեսնենք, — անխտան բացականչեց Արտոն։

Ձին մտավ գետը։ Յերեխաները սիրտ առան, Շուշիկը մինչև անգամ ծիծաղեց։

— Դեհ, դեհ, — խրախուսեցին մեր հերոսներն ու յերեք զույգ վոտք չափով դառնվեց ձիու կողերին։

Ձին գնաց, գնաց, հանկարծ յերեքաց։

Շուշիկը վախից ամուր գրկեց Արտոյին, Գուրգենը կախվեց չորքոտանու սուղից։ Արտոն մի կողմից ընկերուհուն բռնած, մյուս կողմից սանձը, աշխատեց հավասարակշռությունը չկորցնել։

— Դեհ, դեհ...

Ձին ուղղվեց, մի քանի քայլ արավ, նորից սայթաքեց և այս անգամ վերջնականապես նստեց գետի մեջտեղը։ Սլիքներն բոսիյապես ջրջեցին մեր հերոսներին։ Արտոն սքանչելի լողալ դիտեր, նրանից յետ չէր մնում Գուրգենը, իսկ ուր էր, ուր էր կարմիր քույրիկը...

— Ձլինձ ձիու տակն է մնացել, — սարսափած հարցրին տղաները։

Ձկար։

Նրանք զայրույթից ուժեղ հարված տվին անսպառն ձիու չոր կողերին։ Չորքոտանին կանգնեց, դեպի յետ լողաց։

Ուրիշ ժամանակ լինե՞ր, յերեխաներն անպայման կը ծիծաղեյին այդ կենդանու վրա, բայց հիմա այդ չե՞ր հետաքրքրողը: Հարկավոր եր վրկիկ ընկերուհուն:

— Շուշիկ, վնասեղ ես...

— Ա՛-այստեղ եմ... խեղդվում եմ,—լսվեց թույլ պատասխան:

Տղաները սրտատրոփ լողացին դեպի աջ, չգտան: Լողացին դեպի ձախ, չգտան: Բռնեցին ինչ վոր բան, ձկնորսի զզգված ուռկան եր...

— Շուշիկ...

Այս անգամ արձագանքող չեղավ: Վորոշ տարածութեան վրա ջրի յերեսին պղպշակներ յերևցին:

— Այնտեղ կլինի,—գուշակեց Արտոն:

— Ձեռք եմ բռնել,—բացականչեց Գուրգենը:

— Իսկ յե՛ս՝ վտար:

Ու քաշեցին, քաշեցին, քաշեցին, Շուշիկի տեղ սառած գիտակ հանեցին...

— Խեղդվել ե, — ալլալվեց մեկը:

— Ուշաթափված կլինի,—յենթադրեց մյուսը, —կախենք, թող ջուրը թափվի:

Այդ միտքն ուժ տվեց նրանց: Բարձրացրին, դուրսին ի վայր կախեցին կարմիր քույրիկին, սկսեցին ճոճել:

Ինչպե՞ս ծանրացել եր նա, այդ բարակիկ, փխրուն աղջիկը: Ջուրը ջրվեժի պես եր գահավիժում նրա բերանից:

— Այդ յե՛րը ամբողջ գետը խմեց,—ակամա ծիծաղեց Արտոն: Ապա պառկեցրին նրան, շփեցին մարմինը:

— Ամուր. ամուր, մի վախենա, — վողեվորվեց Գուրգենը:

— Ես ո՞վ ե իմ մաշկը քերթում... Ինչի՞ համար եք քերթում,—թույլ ձայնով բողոքեց Շուշիկը:

— Վա՛յ, կենդանի յե, կենդանի,—ուրախությունից վռտոտեցին աղաները:

Շուշիկը նայեց ընկերներին։ Նրանց սարսափը թեև անցել էր, սակայն դեռ զուշատ էյին։ Յերևում էր, վոր շատ էյին տանջվել իրեն փրկելու համար։ Նա ժպտաց, աղա մօայլվեց։ Լավ չեղավ։ Դրանից հետո աղաները նրան թույլ տեղ պիտի դնեյին... Հարկավոր էր մի կերպ պաշտպանվել։

— Դուք կարծում էյիք յես ուշաթափվել էյի... Իսկի յել չե, քնել էյի,—ասաց նա՝ դեմքը ծածկելով։

— Կարող ե պատահել... Խնչ կա, կարող ե պատահել,—պատասխանեցին ընկերները։—Ձուկն էլ ե ջրի մեջ քնում... Բայց դու սրանից հետո մայրիկիդ ասա, վոր քեզ թողնի լողալ սովորես, թե չե, մի անգամ էլ վոր այդպես քնես, էլ դժվար թե զարթնես...

Շուշիկը խոսակցության նյութը փոխելու համար, ասաց, վոր քաղցած է, քաղց զգացին և աղաները Մոռացվեց պատահած անախորժությունը։

— Դուք նստեք, խնդրում եմ նստեք, հիմա յես եմ ուզում ձեզ ոգտակար լինել,—աշխուժ նկատեց կարմիր բույրիկը, մեջտեղ բերելով մթերքի կապոցը։

— Դեհ, սկսե՛նք։

Ուտե՛լ... Բայց ի՛նչ ուտել... Շաքարը հալել էր, աղը թափվել էր, տփել հացին։ Հացը դարձել էր տալոթինակ գույնի խմոր։ Խմոր լինելը բավական չեր, հետը միացել էր ատամի փոշին։

Տղաները զանազան նայեցին իրար։

— Ճիշտն ասած, յես անորժակ չունեմ,—ասաց Գուրպենը։

— Իսկ յես այնպես կուշտ եմ, վոր կարծես նոր եմ ճաշել,—նկատեց Արտոն։

— Լավ, վոր ուտել չեք ուզում, թափեմ հարկավոր ե կապոցը լվալ, չորացնել,—ասաց Շուշիկը։

— Մի տանի,—սարսափած կանխեցին ընկերները,—թող մնա, հենց այնպես թող մնա...

— Ինչպես յես ջրում քնել եյի, այնպես ել դուք եք կուշտ,—գվարթ քրքշաց աղջիկը, մատը տղաների վրա թափահարելով։—Յեթե աղը տվել ե հացին, իմ կարծիքով դա վնասակար չէ, շատ-շատ պիտի քիչ ավելի ջուր խմենք։ Յեթե հացի հետ խառնվել ե ատամի վոշի, դա ել վնասակար չէ, ընդհակառակը, մինչև անգամ հետաքրքրական ե ատամի փոշոտ հաց ուտելը։ Փոխանակ ուտելուց հետո մաքրելու ատամները, մենք միաժամանակ կկատարենք այդ աշխատանքը... Յեթե ուզում եք, առաջինը յես կսկսեմ,—համարձակ նկատեց Շուշիկը՝ բժշկի աղջիկը, ու խմոր հացից մի կտոր վերցնելով, բերանը տարավ։

Նա այնպիսի ախորժակով կուշ տվեց պատառը ե այնպիսի ազահուլթյամբ ձեռքը նորից պարզեց սփռոցին, վոր տղաները չդիմացան։

— Կարծես ամենեկին ել աղի չի,—ասաց Արտոն հացը փամելով։

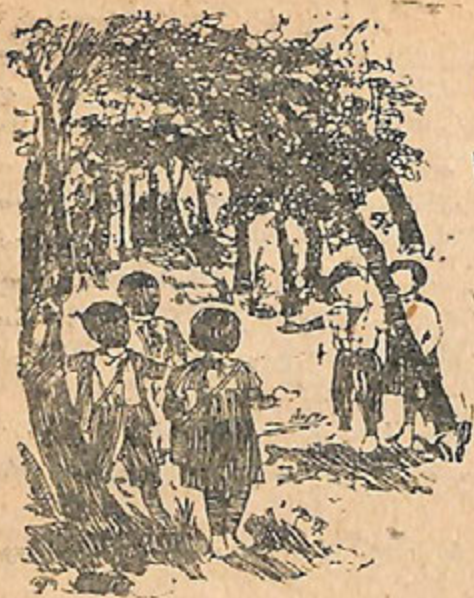
— Վոչ ել փոշոտ...—ավելացրեց Գուրգենը։

— Իհարկե, չէ,—հաստատեց Շուշիկը։

Նրանք մեծ հաճույքով նախաճաշեցին ու գոտն, վոր իրենց կյանքում այդպիսի համով հաց դեռ չեյին կերել։

Ուտելուց հետո պառկեցին ու մի լավ քնեցին։

Ջարթնելուց հետո ասացին, վոր իրենց կյանքում այդպիսի հանգիստ անկողին ե խոր քուն դեռ չեյին գտնել։

ԲԱՆԱԿՆ ԱՅՈՒՄ Ե

«Հաճե՛լի» նախա-
ճաշից ու սքանչե՛լի
քնից հետո, նրանց
տրամադրու թյունը
բարձրացավ ճա-
նապարհը շարունա-
կեցին:

Արտոն այնպեա
վողեվորված պատ-
մում եր Սասունցի

Դավթի մասին, վոր ընկերներն ամենեին չնկատեցին, թե
ինչպե՛ս իջավ մութը և ինչ վոր շներ կատաղի հաջոցով
նրանց դեմ յեկան:

Շուշիկն անից կծկվեց, բայց ծպտուն չհանեց... Յեթե
շունը նրան զղզղեր ել, միևնույն ե, լուռ պիտի մնար:
Հերիք, ինչքան սպաները ծաղրեցին նրա վախկոտությունը:

Ճանապարհորդները նկատեցին մի տուն: Շենքն ու-
ներ յերկաթապատ պատուհաններ: Դռան մոտ կանգնել եր
միլիցիոններ:

— Մնապայման բանտ ե, — յեղրակացրեց Արտոն, — յեթե
մեզ նկատեն, լավ չի: Յեթե մեզ մոտ զենք գտնեն, ավե-
լի վատ: Միլիցիոնների աչքը սուր ե, այդպիսի բան շուտ
կտեսնի... Յեթե չտեսնը վորանեղ ենք գնում, մեզ կբռ-
նեն, յեթե խտատովանենք, յետ կուղարկեն: Հարկավոր ե
ճանապարհից շեղվել:

Յեւ նրանք կուգե-կուզ անտառ մտան:

Չնայած պարզ յերկնակամարի վրա ուրախ թարթում էին աստղերը, բայց անտառում մութ էր: Յերեխաները հագլիվ էին նշմարում շավիղը:

Նրանք խարխալելով քայլում էին, յերբ ինչ-վոր շուկ լսվեց: Դիտեցին շուրջը, վռչինչ չտեսան: Քաջալերված մի քանի քայլ առաջ գնացին, նորից շուկ լսեցին: Այս անգամ արդեն վորոշակի, մարդկային ձայն:

Գուցե ավազակ էր անտառում, չար մարդ...

Նրանք պահվեցին ծառերի յետևում: Արտոն բնագ-դարար ձեռքը տարավ դաշույնին:

— Ասլան, կարծես մարդ լինի անտառում, — լսվեց անհամարձակ մի ձայն:

— Ինչպես յերևում է նրանք ել մեզնից են վախե-նում, — խրախուսեց Գուրգենը:

— Սրբ սաս, մոտենում են...

— Ասլան, դանակդ պատրաստ ե:

— Պատրաստ ե:

Շուշիկը, չընկնելու համար, ամուր գրկեց ծառ:

— Արտո, գնադ պատրաստ ե:

Պատասխանի փոխարեն, Արտոն հակառակ կողմից կտրեց կասկածելի մարդկանց ճանապարհը և դաշույնն սպառնա-կան ցույց տալով, հրամայեց.

— Ձեռներդ վեր:

Յեւ վախից յերկու փոքրիկ յերեխա ձեռները վեր բարձրացրին. Ասլանը և Զլֆեն...

— Միայն յերկու հոգի՞ յեք, — հիասթափված հարցրեց Արտոն:

— Այո... իսկ դուք, — հարցրին «թշնամիները»:

— Յերեք հոգի:

Կողմերը նայեցին իրար, ելի նայեցին, ապա բբջջեցին միաժամանակ:

— Մենք ել կարծում էինք...

Սաղարթների արանքից ներս թափանցեց լուսինը և

ծիծաղեց:

— Դե, հիմի ասացեք, ի՞նչ գործ ունեք անտառում գիշերով,— հետաքրքրվեց Շուշիկը:

— Մե՛նք:

— Այո, դ՛ուք:

— Բա դ՛ուք ի՞նչ գործ ունեք անտառում գիշերով,— առաջ ասեց Սալանի փոխարեն հարցրեց խորամանկ Զլֆեն:

— Մե՛նք:

— Այո, դ՛ուք...

Յերկու կողմերը խորհրդավոր լռեցին:

— Իսկ ի՞նչո՞ւ համար եք դանակով զինված,— խոսեց

Գուրգենը:

— Մե՛նք:

— Դուք:

— Բա դուք ի՞նչո՞ւ յեք դաշույնով մտն գալիս,— ձայնեց Սալանը:

— Մե-ե՛նք:

— Այո, դ՛ու-՛նք...

Կողմերը դարձյալ լռեցին:

— Զի՛ լինի, ասեք, թե ո՞ւր եք գնում,— այս անգամ հարցրեց Արամն:

— Մենք գնում ենք... Հենց այնպես գնում ենք,— կարճ կտրեց Սալանը,— իսկ դ՛ուք...

— Մենք ել հենց այնպես գնում ենք, գեպի Աղվեսաձոր:

— Դուք վաղուց եք անցել այդ դյուղը, յետ դարձեք, յետ,— նկատեց Զլֆեն:

— Վոչի՛նչ, մենք առանց յետ դառնալու յել դուքս կդա՛նք այնտեղ,— խորհրդավոր ընդհատեց Արամն,— դուք աշխարհադրություն անցնում եք:

— Անցնում ենք:

— Գիտե՛ք, վոր յերկիրը կոր ե:

— Գիտե՛նք:

— Ուրեմն, մենք կարող ենք Աղվեսաձորից դուրս գալ, գնալ, գնալ, հասնել Յեվրոպա... Մազրիդ... Յեվ ելի գնալ, գնալ, և առանց վերադառնալու հասնել Աղվեսաձոր:

Ասլանն ու Զլֆեն աչքի տակով նայեցին իրար:

— Նշանակում ե դուք գնում եք, գնում, գնում, վոր հասնեք Իսպանիա... Զլֆ լինի իմանալ ձեր նպատակը:

— Մենք իսկի ել Իսպանիա չենք գնում: Ո՞վ ասաց, ձեզ, ո՞վ ասաց, վոր մենք այնտեղ ենք գնում, — հուզված պաշտպանվեց Շուշիկը, — լսողն ել պիտի հավատա, վոր մենք... իսկապես գնում ենք Իսպանիա, ոգնելու հանրապետականներին, վոր ֆաշիստները ջարդվեն:

— Այ, մենք ել հենց դրա համար ենք գնում, — անդդառնալով խոսեց Զլֆեն, — յես կլինեմ կարմիր քույրիկ, իսկ Ասլանը... Ասլանը վոչինչ... — կմկմաց նա, զգալով ընկերոջ ծանր հայացքը, — մենք իսկի յել Յեվրոպա չենք գնում, մենք մեկնում ենք Բաթում, վոր նստենք նավ, հասնենք Իսպանիա, — ուղղելու փոխարեն ավելի խճճվեց Զլֆեն:

Լուսինը նորից ծիծաղեց:

— Դե, լավ, լավ, մի վշտանա, սիրուն աղջիկ, մենք ել ենք գնում Իսպանիա, — համարձակ հայտարարեց Արտոն: — Ուղում եք, միանանք, մեկտեղ գնանք, յերեք ելինք, հինգ դառնանք:

Կարմիր քույրիկներն իսկույն մտերմաբար գրկախառնվեցին, աղաները վերցրին իրար թևը և վողբվորված առաջ անցան:

Յերբ հասան կայարան, գնացքը դեռ չեր յեկել: Քանի աստիակ, յեղան կառամատույց:

Շուշիկն զրոտնում եր, յերբ մեկը գարմացած ձայնեց:

— Շուշիկ, դու այստեղ...

Նա յետ նայեց՝ ժպտալով մոտեցավ հոր ծանոթը՝
— Բարև՛, Ո՛ւր ես գնում։ Մենակ ես, թե՛ բժշկի հետ։
Շուշիկն ուզում եր պատասխանել, բայց ինչ վոր հիշելով, այլայլված թոթովեց։

— Իմ անունը Շուշիկ չե...

— Այ չարաճճի, — ծիծաղեց ծանոթը, — բա վոր քո անունը Շուշիկ չե, ինչո՞ւ վոր կանչեցի անմիջապես յետ նայեցիր...

— Դա իմ սովորությունն է, յետ հաճախ եմ հենց այնպես յետ նայում...

— Լավ, յենթադրենք, վոր դու Շուշիկ չես, բայց առա, ինչդրեմ, մենակ ինչ գործ ունես կայարանում։

— Ինչո՞ւ մենակ, — վերավերվեց աղջիկը, — յետ...

Մոտեցավ Արտոն, ընկերուհու շփոթված դեմքին նայելով, հասկացավ յեղելությունը, առաց։

— Համիկ ջան, գնանք, հայրիկը, մայրիկը մեզ են կանչում։ — Շուշիկն զգալով, վոր այլևս մենակ չե, հանդիսա ժպտաց։

— Հասկանում ես, Արտ... Ար... Արմենակ, այս ընկերն ինձ ինչ վոր Շուշիկի հետ և խառնում... Դու առա, յետ Համիկ եմ, թե՛ Շուշան։

— Իհարկե, Համիկ։

— Այդ դեպքում ներողություն, — այլայլվեց յերիտասարդը — Ձեր քույրն այնքան նման է բժշկի աղջկան, վոր յետ...

— Վոր դուք նմանեցնում եք... Ինչ կա, կարող և պատահել, — ներողամիտ ժպտաց Արտոն, քոնեց «քրոջ» թեր, հեռացավ։

Յերիտասարդը դեռ զարմացած նայում եր աղջկա հետևից։ Այդքան ել նմանություն... խոսակցությունը, քայլվածքը, մինչև անգամ շորերը։ Յերկու որ առաջ հենց այդ շորերով եր անել Շուշիկին։

Նա դեռ յենթադրությունների մեջ եր, յերբ ֆշշալեն գնացքը յեկավ։

Ճանապարհորդներն իրար անցան. Գուրգենը կանչեց ընկերներին:

— Ի՞նչ եք կանգնել, շուտ առաջ անցեք, Զլֆե, Ասլան, Արտո, Շուշիկ, Շուշիկ, վորտեղ ես:

— Այստեղ եմ, զալիս եմ,—բացականչեց Շուշիկը, միանգամայն մոռանալով հոր ծանոթին:

Յերբ նրանք վազոն նստեցին, բժշկի աղջկին ընկերներին պատմեց պատահած գեպըր, ապա քահ-քահ ծիծաղեց:

— Այդպես ել միամիտ մարդ կլինի... Իսկույն հավատաց, վոր յես Հասմիկ եմ... Յեթե չտեսնեք, նա կարող եր ինձ յես տանել...

Յերբ զնացքը շարժվեց, Շուշիկը վտանդը միանգամայն անցած կարծելով, համարձակ նայեց պատուհանից դուրս և... նորից տեսավ հոր ծանոթին:

Ծանոթն սպառնական թափահարեց մատը Շուշիկի վրա և մտավ հեռազրատուն:

Այդ վերաբերմունքն ամենեին, ամենեին դուր չեկավ մեր կարմիր քույրիկին...

Գնացքը կանգնում եր կայարաններում, վերցնում նոր ճանապարհորդներ ու ելի վազում:

Այս անգամ զնացք մտան յերեք յերեխա՝ նրանք ուսերին ունեյին մի-մի տեսլրակ:

— Սրանք ել մեզանից կլինեն,—շնչաց Արտոն ընկերներին:

— Հա՛, —կիսաքուն ձայնեցին ընկերները և նորից փակեցին աչքերը: Խեղճերը շատ ելին հոգնել, նամանավանդ կարմիր քույրիկները:

Յերբ նորեկները տեղավորվեցին, Արտոն ժպտալով հարցրեց.

— Ամիսանագո, յուզաշ, հարա գիշեր սըզ:

— Առայժմ Թրիլիսի յենք գնում,—կարուկ պատասխանեցին նրանք:

- Հետո
- Բաթումի:
- Այնտեղից:
- Վոչ մի տեղ...

Արտոն, փոխանակ վերափոխելու, նրանց պատասխա-
նեց.

— Ձեր պայուսակի միջից կացին ե յերևում, չեք կա-
բաղ ավելի հարմար տեղ պահել:

Նորեկները շփոթվեցին: Արտոն առիթից ոգավելով,
անմիջապես հարցրեց.

- Հիմա յեղ չեք ասում, թե ուր եք գնում:
- Պոսիկոն նայեց Դոդիկին. Դոդիկը՝ Ահմեդին:

— Մենք գնում ենք Իս... Իս...

— Այդպես ել գիտելի,— ընդհատեց Արտոն.— մեր
ճանապարհը մեկ է. հինգ եյինք, ութ դարձանք:

— Այ լավ բան,— վոգեփոխվեցին նորեկները:

— Դուք կարմիր քույրիկ ունեք,— իսկույն հետաքրք-
րեցվեց Շուշիկը:

— Վոչ, մենք բոլորս ել տղամարդ ենք:

— Վոչինչ, յերկու հոգի կանք, բավական է,— ոգ-
նաթյան հասավ Զլֆեն:

Թե յեւրը զարթնեցին աղջիկները, լինչպես լոբեցին
շշուկները, զարմացան տղաները:

— Լավ է, նրանք մի աչքով կքնեն, մյուսով կհսկեն,
չեն կորչի,— ուրախացավ Արտոն:

— Ապա, տոմսակ, ցույց տվեք ձեր տոմսակը,—
լսվեց ուղեկցողի ձայնը:

Յերբ ստուգելու հերթը հասավ յերեսխաններին, նա առաց:

— Դուք վաղուց պիտի իջած լինեյիք:

— Քեռի, մենք թրիլիսի յենք գնում, դեռ չենք հա-
սկ,— բացատրեց Արտոն:

— Հապա ինչո՞ւ տոմսը լրիվ չի հանված:

— Փողը պակասեց, դրա համար, քեռի՛ Մենք Քրիստի յենք գնում,—ասացին կարմիր քույրերը

— Խնչպե՛ս թե փողը պակասել եւ Մենք մեր որեւոր ունենք, խախտողներին կտուգանենք,—հայտարարեց ուղեկցողը։ —Քանի հոգի յեք. մեկ, յերեք, հինգ, հիսուն ուսրի՛ տուգանք։

— Կոպեկ չունենք, ընդհատեցին յերեխաները։

— Վոր այդպեւ ե, իջեք։

— Խնչպե՛ս թե իջեք, — վախեցան յերեխաները, — մենք գնում ենք ե... ե... դիտե՛ք, թե վորտեղ ենք գնում...

— Չդիտեմ, իմանալու յել կարիք չկա. — ասաց ուղեկցողը, — դեհ վերցրեք ձեր կապոցները։

Յերբ գործն այդտեղ հասավ, Սոսիկոն, Ահմեդն ու Դոդին քրքրեցին իրենց դրպանները, հավաքեցին յեղած գումարը, ասացվեց ութ ուսրի յերեսունհիգ կոպեկ։ Բայց դա քիչ եր, չեր փրկի դրությունը։

— Քեռի քո հացեն, տուր, վոր հասնեք Քրիստի, մնացած փողը փոստով կուղարկենք,—խնդրեց Սոսիկոն։

— Դժվել են սրանք,—բարկացավ քեռին։

Յերբ գնացքը կանգնեց, յերեխաները դառնացած ցած իջան...

Քնացին, գնացին, վերջապէս հասան մի գյուղ։ Կոյտքն աւստիւանները նրանց սիրով ընդունեցին։

Հետո սեղան բացին նրանց համար, բերին գաթա, թարմ կարագ։ Իսպանիա մեկնողներն աշխուժացած, նստեցին հացի Առաքիտից դեռ վոչինչ չեյին կերել և ճիշտն առած, հագնել եյին շատ։

Նրանց կողքին նստեց դառնարած Սուրիկը։

— Ո՛վ եք, վորտեղից եք գալիս և ո՛ւր եք գնում,—հարցրեց նա։

— Մենք երսկուրսանտներ ենք,—ասաց Զլֆեն։

— Առանց զեկաւարի...

— Ձեր սարերում մենք կորցրինք իրար,— կմկմաց Սոսիկեն, կիջնենք ձորը, կմիանանք մեր խմբին...

Սուրբիկը խորհրդավոր ժպտաց, ապա լուրջ հարցրեց.

— Կարդացել եք այսօրվա «Պիոներ Կանչը»:

— Վոչ, ի՞նչ կա, վոր... — հետաքրքրվեցին ճանապարհորդները:

— Մն կա, վոր Իսպանիայում կռիվը դնալով ուժեղանում ե... Մի քանի որ առաջ հանրապետականներն էյին ուժեղ, հաժա վերջին լուրերն ասում են, վոր խռովարարներն էլի սկսել են ռմբակոծել խաղաղ ժողովրդին: Յերեխաների դիակները...

Սուրբիկը չկարողացավ շարունակել, արցունքով լցվեցին աչքերը:

Ճանապարհորդները սպրտնած նայեցին իրար, նրանց ձեռներից ընկավ հացի պատառը:

— Վեր կացեք,— ասաց Արտոն:

Իսպանիա դնացողներն խսկույն վոտքի թռան:

— Եդ ուր հանկարծ,— դարձացան կոլտնտեսականները,— կերեք, հանգստացեք:

— Մենք արդեն կշտացանք, շատ շնորհակալ ենք,— թոթովեցին յերեխաները,— հարկավոր ե շուտ տեղ հասնել:

Նրանք բավականին հեռացել էյին դյուղից, յերը մեկ ել հանկարծ հեվինելով հասավ Սուրբիկը:

— Հասկացա, թե ուր եք գնում, շշնջաց նա,— յեա ել եմ դալիս... Մադրիդի վրա գերմանական ինքնաթիռներ են յերեւում: Մադրիդին վտանգ ե սպառնում: Հետո վառող եմ վերցրել, վառողն ել ինքս եմ պատրաստել: Ինչ լսել եմ Իսպանիայի մասին, խելքս վրաս չի... Երեկ կոլտնտեսության վոչխարն եմ կորցրել, եսոր ել դառ... նկատողություն անեն տեղն ե...

Ու առանց սպասելու, թե ի՞նչ կալատասխանեցին ճաշապարհորդները, խմբի առաջ անցնելով ասաց.

— Եսպէս յեկեք: Կարճ կտրենք, վոր շուտ հասնենք:

Հասան Թբիլիսի, նստեցին խորհրդի:

Ինչպէս շարունակել ճանապարհը, առանց փողի...

— Թբիլիսիում այսքան մարդ կա,—ասաց Դոգիկը,—յեթե ամեն մեկից մի հինգ կոպեկ ուզենք:..

— Ինչո՞ւ, մենք հո մուրացկան չենք,—խոսքը կտրեց Ասլանը:

— Իսկ յեթե բացատրենք մեր փող ուզելու նպատակը,—ավելացրեց Գուրգենը:

Այդ եր պակաս, ուզում ես, վոր մեզ բռնեն, հեռու գաղթեն,—ծիծաղեց Շուշիկը,—յեսա առաջարկում եմ գնալ աշխատել:

— Ո՞վ մեզ գործ կտա, բոլորս ել չերեխա յենք:

— Բա ի՞նչ անենք:

Սոսիկոն ձեռքը ճակատին խփելով, ուրախ բացականչեց:

— Յես լալ լեզուինկա պարել գիտեմ:

— Յես ձեռների վրա կանգնել գիտեմ, իսկական ցիրկաշի պես,—հայտարարեց Ասլանը:

Դոգիկն ասաց, վոր թռչունի ձայներ հանել գիտե:

— Յես կլերգեմ Պետրոյի յերգը,—ձայնեց Շուշիկը:

— Մի բան ել յես կանեմ, չընգըլ-մընգըլ-ֆոկուս,—առաջարկեց Զլֆեն:

Ու վորոշվեց գնալ փող վաստակելու, իսկ յերեկոյան հալաքովել կայաքան, Բաթումի մեկնելու համար:

Յերեխաները վոգեվորված վտաքի յեկան: Արտոն ըզգուշ շշնջաց:

— Լալ կանենք, վոր մեր զենքերն աղջիկներին տանք, նրանց ծալ-ծալ շորերի տակից չի յերեւա:

Վաղ առավոտ էր. աղաները մտան մի բակ, դադարնի հանեցին դաշույններն ու ասորճանակները, աղջիկները գնե-
քերը կապեցին իրենց վրա, դուրս յեկան:

Հասարակական պարտիզում մի բաց բեմ կար. իս-
պանիա մեկնողներն ասացին, վոր իրենք շրջիկ դերասան-
ներ են ու յեկել են ցերեկույթ տալու:

Հանգստի որ էր, ժողովուրդն ուրախ: Նրանք նայում
էին ձեռների վրա վաղվադ Սալանին, թուշունի ձայներ հա-
նող Դողիկոյին, լսում էին սիրելի Պեպոյի յերգը, տոմսակ-
ներ գնում:

Զլֆեն թիթեռնիկի պես թռչկոտում էր բեմի վրա ու
ձեռների ճարպիկ շարժումով մի բան վեր-վեր գցում: Վոչինչ
չէր գցում, սակայն հավատացնում էր, վոր վեր-վեր և
գցում գույնզգույն գնդակներ...

— Զընգը՛լ-մընգը՛լ-ֆոկոս-մոկոս, այ... — բացական-
չեց նա, այս անգամ ողում ինչ վոր բաներ բռնելով, —
անա նրանք, մեծ ու փոքրիկ, սե ու կարմիր գնդակներ:

Նա այդ գործողությունը կատարում էր այնպես ա-
րագ ու այնպես թեթև, վոր հանդիսականները մնում էին
զարմացած:

Հետզհետե մեր հերոսներին շրջապատեցին բազմաթիվ
յերեսխաներ. առաջացավ հանդիսականների այնպիսի մեծ
բազմություն, վոր «դերասանները» զժվարությամբ էին
կարողանում նրանց կարգի հրավիրել:

Արտոն հանդես չեկավ, վորպես շուն-կատու կռվաց-
նող: Նա այնպիսի վարպետությամբ էր հաջում, մլավում,
վոր հավաքվեցին շները, սլառերի վրա յերեսցին կատու-
ները: Հաջողությունից խրախուսված, նա անցավ յերկրորդ
համարին. մի քանի անգամ զազազած վռնաց ու փֆֆաց

և իսկական շներն ու կատուներն արձագանքեցին նրան։
Թնդաց քրքիջը, հանդիսականները խնդրեցին կրկնել։
Արտոն յերկար սպասել չավեց։
Փֆֆոցի և մլավոցի վրա յերևացին նորանոր կատու-
ներ, վաղելին յեկան կռվելու միշտ պատրաստ շները։
— Միւն-սւ... միւն-սւ։
— Հւֆ, հւֆ, հւֆ...
Ու կպան իրար։
Տպավորությունը կատարյալ էր։

Նստել էր Արտոն թաղամասում, ծանր հառաչում էր...

Կանգնել էր Շուշիկը պատուհանի տակ, նմանապես հառաչում էր:

Վաճ ըստով տրամվայ նստեցին... ուղում ելին շուտ հասնել կայարան, ինչ խմանային, վոր փորձանք կպտտահեր: Տրամվայում շատ մարդ կար, պարզապես խեղդոց, Արտոնին հուշ տվին, սեղմեցին պատուհանին, մեկ էլ շրջիկ, փարգվեց ապակին:

— Ո՞վ կտրեց, ո՞վ, ո՞վ կտրեց, — հարցրեց կոնդուկտորը:

— Այս տղան, սե ժաղերով այս տղան, — պատասխանեցին մարդիկ, Արտոնին ցույց տալով:

Տրամվայն արագ սլանում էր, յերբ պտտահեց փորձանքը: Արտոն Շուշիկի ականջին ինչ վոր բան շնչաց ու ցած թռավ...

Նա կարծում էր, թե անցել էր վտանգը, յերբ շվացրեց միլիցիոները: Կանգնեց տրամվայը, իջավ պրովոզնիկը, կազմեցին արձանադրություն ու միլիցիոները նրան տարավ թաղամաս:

— Ա՛յ բնիկեր, յես շրջանից նոր եմ յեկել, առաջին անգամն եմ տրամվայ նստում, ինչ խմանամ ձեր քաղաքի կարգ-կանոնը, — փորձեց արդարանալ Արտոն:

— Յեթե չգիտես, դնանք թաղամաս, այնտեղ կսովորես, — հանգիստ պատասխանեց միլիցիոները:

— Ախր յես ճամբորդ մարդ եմ, իմ ճամբան շատ է յերկար, ժամանակը վոսկի յե, բաց թող, դնամ:

Վոչինչ, վոչինչ չոգնեց:

— Լավ, մի ասա, տեսնենք, թե ինչի՞ տրամվայից չի կարելի թռչել,—հարցրեց Արտոն:

— Վերախառն թռչելիս կարող ես վռագ կոտրել, կամ ընկնել ավտոյի տակ:

— Իմ մահվան համար յես եմ պատասխանատու, դու ինչո՞ւ յես անհանգստանում:

— Ինչպե՞ս թե... բա դու մերը չե՞ս, պետութեանը չե՞ս, ավազա չե՞ս,—բացատրեց միլիցիոնները.—քանի-քանի յերեխաներ յանգղուշութեան պատճառով կոտրել են իրենց վոտքն ու այսոր փայտով են ման գալիս:

— Ճիշտ ե, ճիշտ ե, քեռի,—զգացվեց Արտոն,—ես մի անգամ ինձ ների, ել այդպիսի բան չեմ անի:

Պատասխանի վիճարեն միլիցիոնները ժպտաց.—ժպտալով նրան մացրեց թաղամաս:

— Ինչ լավ, փոր դենքս Շուշիկին տվի, յեթե ինձ խուզարկեյին, գտնեյին, կորած եյի յես ել, Իսպանիան ել,—մտածեց Արտոն, ուշիուշով զիտեց պատերը, ապա մոտենալով պատուհանին, տեսավ Շուշիկին:

Շուշիկը կանգնել եր ծառի տակ և տխուր նայում եր լուսամուտներին:

— Այստեղ եմ... Այստեղ եմ.—զգուշ ձայն տվեց Արտոն:

Շուշիկը նկատեց նրան, ուրախացավ, նշաններով ինչ փոր բան հարցրեց:

Արտոն թեկերը լայն բանալով մի բան նկարեց: Շուշիկը նշան տվեց, հեռացավ: Քիչ հետո նա յերևաց, ձեռքին կանեփի թել, թելը փաթաթեց քարին, զցեց Արտոյին:

Արտոն թելի մի ծայրը բռնեց, մյուսը կախեց ընկերուհուն:

Ուշ յերեկո յեր, անձրև եր տեղում:

Յեկավ մի կին, հովանոցը հենեց ծառին, գրպանից հանեց փող, պարզեց լրագրավաճառին:

— Տվեք խնդրեմ աչտորվա համարը:

Այդ բուպեյին Շուշիկը զարմանալի արագությամբ թե-
լը կապեց հովանոցի կոթին, չքացավ:

Արտոն հովանոցը վեր քաշեց:

Կինը գնեց թերթը, խնամքով ծալեց, դրեց զրպանը,
ուզեց հովանոցը վերցնել, բայց գոռաց.

— Ախ, սրիկաներ, գողեր...

— Մորաքույր ջան, մի բուպե, միայն մի բուպե սպա-
սիր, հովանոցդ ետ կստանաս,— խնդրեց Շուշիկը, նայեց
թաղամասի դռան ու միլիցիոններ հռետնելով, նշան տվեց
Արտոյին:

Արտոն յեկավ պատշգամբը, բացեց հովանոցը... ցառ-
կեց... իսկը պարաշուտ...

Վազգելուց հովանոցը փակվեց. Արտոն գնդակի պես
սուբաց ցած:

Նա իհարկե կզարնվեր սալահատակին, կփշրեր գլուխը,
յեթե ծառերը ձեռների պես չբռնեյին նրան... Ազոտախներն
այդ նոր ախլի թռչունը տեսնելով, սարսափած թռան
քներից, իսկ Արտոն մնաց ճյուղերի մեջ խճճված:

Շուշիկը վախից ծածկեց դեմքն ու հալատացած եր,
վոր ընկերն արդեն ընկել եր գետին և թալրտոււմ եր ար-
յան մեջ...

— Ա՛-Ա՛րտո...— խուփ աչքերով փղձկաց նա:

— Վերե նայիր, լաց մի լինի,— ասաց Արտոն:

Շուշիկն անհամարձակ բարձրացրեց գլուխն ու վու-
ստատաց ուրախությունից:

— Յես ել կարծում եյի, թե մեռել ես...— բացա-
կանչեց նա:

— Չեմ մեռել, բայց...

Արտոն ուզում եր ասել, վոր շանգուովել և ամբողջ
մարմինը, վոր այնքան ել հեշտ չե տանել այդ ցավը, սա-
կայն չուզեց զցել սիրելի ընկերուհու արամաղբությունը:

— Լավ թոա, չէ,— տանջանքը զսպելով ծիծաղեց նա:

— Շուտ... — ընկերոջը խրախուսելու համար համա-
ձայնեց Շուշիկը. — դեհ, շուտ գնանք, վոր գնացքից չու-
շանանք:

Յերրորդ հարկից ցատկելուց հետո հեշտ եր ծառից իջնելը:

Չանցած մի բուռի գզգզված Արտոն կանգնեց Շուշիկի
կողքին: Շուշիկն ուրախությունից գրկեց նրան:

— Արտո, դեմքիցդ արյուն ե կաթում, — հանկարծ
վախեցած բացականչեց աղջիկը:

— Դա քրտինք ե...

— Քրտինքը կարմիր չի լինի:

— Իմը կարմիր ե...

— Հանեմ յոգ ու վերակապ:

— Յեթե այսպիսի դատարկ բաների համար պաշարդ
սպառես, բա հանրապետականների վերքն ել ինչո՞վ պիտի
կապես, — նկատեց Արտոն, — դեմքս ինչպես վոր չանդովել
ե, այնպես ել կանցնի, միայն թե հարկավոր ե շտապել:

Յերբ նրանք կայարան հասան, ընկերներն ուրախա-
ցած վազեցին ընդառաջ ե հարցրին.

— Վորտեղ եյիք, ինչո՞ւ այսքան ուշացաք:

— Պարաշյուտով թռչում եյինք... — սխառասխանեց
Արտոն, չանդոված դեմքն ստիկրում պահելով. — Իսկ ովքե՞ր
են սրանք

— Մեր նոր ընկերներն են, — բացատրեց Սոսիկոն, —
ինգուշ, չուաշ, չեչեն:

Արտոն հպարտ նայեց հետզհետե աճող բանակին ու
թվաց, վոր մեկեն բուժվեցին մարմնի վերքերը:

Բարե քեզ, Բաթումի, միշտ կանաչ քաղաք:

Ի՞նչ կտպուշտ յերկինք ունես: Ի՞նչ լայն ե քո սիրտը՝
ծովը անհուն-անհուն:

Բա ծաղիկները, նարինջները, լիմոնն ու թեյը քո:

Բա արմավենիները, բանանները, կակաոսները քո:

Եթեկուրսանտները զուր չեն սիրում քեզ ե զուր չեն
զալիս ամեն ծայրից քեզ այցի:

Մեր հերոսներն զբոսնում եյին ծովափնյա բուլվարում,
ժպտում եյին հրճվանքից:

— Այս լ՛նչ սքանչելի տեղ ե,— բացականչեց Ար-
տոն,— յես առաջարկում եմ Իսպանիայից վերադառնալիս
մի ամիս այստեղ հանգստանալ:

— Ճիշտ ե, սքանչելի տեղ ե,— արձագանքեցին ինչ
վոր անծանոթ յերեխաներ:

Մերոնք նայեցին նրանց. իսկույն յերեվաց, վոր այդ
խումբն ել ե յեկվոր ե մեկնում եր, այն մեկնում եր
այնտեղ...

Նրանք խորհրդավոր գննեցին իրար ու բարեհեցին:

Լայն ժպտացին նեղլիկ աչքերով կալմիկները, դադախ-
ները, ուզբեկները, կիրգիզները, շնջացին ինչ վոր խոսքեր,
վորոնց իմաստն առանց բառերի ել հասկացվեց. Ու բո-
լորը միասին դիմեցին նավահանգիստ:

Այնտեղ նրանք հանդիպեցին ելի յերեխաների, նաբըն-
ջադույն աջարների, արևադեմ արխազների, շեկլիկ-մեկլիկ
ռուսներին:

Սուր հայացքներով գննեցին իրար, մտաեցան դրամարկղին:

Յերբ տոմս գնելու հերթը հասավ Գուրգենին, նա պարզեց փողը, ասաց:

— Տվեք, խնդրում եմ... Տոմսակ տվեք մինչև ես տեղ...

— Վճրե՞տե՞լ:

— Մինչև... Սոսիկո, մինչև վճրե՞տե՞լ, — շփոթվեց Գուրգենը:

— Չգիտես մինչև... Զլֆե, մինչև վճրե՞տե՞լ:

— Այդ ի՞նչ է, մե՛նակ եք գնում, — զարմացավ տոմսավաճառը, մոլորված յերեխաներին նայելով:

— Վո՛չ, մենք գնում ենք ամբողջ խմբով:

— Այդ դեպքում կանչեցե՞ք ղեկավարին:

— Արտո, այ Արտո, այտե՞լ արի, շուտ, առանց քեզ տոմս չեն տալիս, — անհանգիստ ձայնեցին Իսպանիա գնացողները:

Արտոն, փոր մինչ այդ ջերմ զրուցի յեր բռնվել աջար Դուրսունի հետ, լուրջ մեջտեղ յեկավ:

— Ի՞նչ եք կամենում:

— Ձեր մեծին եմ ուզում, — դժգոհ նկատեց տոմսավաճառը, զեմը նույնպես յերեխա տեսնելով:

— Յես եմ մեծը, — կտրուկ պատասխանեց Արտոն:

Դիմացինը զնայելուց, ազդվելով այդ փոքր մարդու լուրջ արտահայտությունից, թե պարզապես ձանձրանալով յերեխաների ներկայությունից, կարճ հարցրեց.

— Քանի՞ տոմս ե մինչև վճրե՞տե՞լ:

— 55 տոմս, մինչև Ստամբուլ:

Տոմսավաճառը, փոխանակ փողը վերցնելու, շրմփալեն պատահանը փակեց:

— Խանգարում են, պարզապես խանգարում են այդ գաճաճները: Ձեն թողնում հանգիստ աշխատել, — լսվեց ներսից նրա հուզված ձայնը:

Յերեխաները զարմացած նայեցին իրար։ Ի՞նչ վառ բան ասեցին, վոր «մորաքույրն» այդպես դուռաց նրանց վրա... Հարցրեց քանի՞ տոմս և մինչև վճարեկո։ Պատասխանեցին. 55 տոմս, մինչև Ստամբուլ։ Տոմս չկա, քաղաքավարի հայտարարիր՝ չկա։ Եւ պատուհանը չբովանջեցիր վճրն և Աբտոն ուզում եր պատասխանատու թյան յենթարկել։ այդ կողմիս ծառայողին, յերբ բարի դեմքով մի ծերունի ասաց։

— Ստամբուլն արտասահման ե, չդիտեք, վոր չի կարելի այնտեղ գնալ։

Յեւ առաջին անգամ Իսպանիա մեկնողների առաջ դրվեց այդ դժվար խնդիրը։

— Ի՞նչպես անցնել սահմանը...

— Պապի, Սե ծովը և մերն ե, և տաճիկներին, չե՛, — հարցրեց Աբտոն բարի դեմքով ծերուկին։

— Այո։

— Չի՞ լինի ասեք, թե վճարեկո ե վերջանում խորհրդային ջուրը և վճարեկո և սկսվում բուրժուականը։

— Ողեսայում, — ծիծաղեց խոսակիցը։

— Իսկ Ողեսայից են կողմն անցնելու համար ի՞նչ ե պետք։

— Թույլտվություն։

Աբտոն մտալովեց. մեծ դժվարությանը գտն, հասնեն ծովափ ու չկարողանան շարունակել ճանապարհը...

— Ինչո՞ւ համար ես այդպես հետաքրքրվում, — հարցրեց ծերունին։

— Ուզում եմ Ստամբուլ գնալ, պապի, թե կարող ես, ողնիր, — խնդրեց Աբտոն. — մայրս այնտեղ ե, ծանր հիվանդ ե... այնտեղ ե... այնտեղ մեռնում են յերեխաները... նրանք թաթիկները պարզած մեղ... ինձ են սպասում...

Ու դուռաց նրա ձայնը։

— Շատ եմ ցավում գանգրաներ բալիկ, — ասաց ծե-

քունին, — բայց դժբախտաբար ոգնել չեմ կարող: Թույլ-
տոկոթյունը պետութիւնն և տալիս:

Սոսիկոն ընդհատեց նրանց զրույցը:

— Մինչև Ողեսա յեւ տոմս չեն տալիս, — վրդոված
հայտնեց նա, — տեղ չկա: Իսպանիա գնացողները շարժեցին
պատի տակ և նրանց համար փաշլուն ցերեկը մութ գիշեր
դարձավ:

Շչակը սուլեց, նավի սանդուխները բարձրացրին,
խարիսխը քաշեցին: Շողենավը շարժվեց:

Յերեխաները թաց աչքերով նայեցին լողացող «Լենին»
նավին:

— Գնաս բարով, «Լենին», բայց առանց մեզ ես գնում,
«Լենին», — մղկտացին նրանք:

Մնացողներն այնպես կենտրոնացած էին հետևում
հետգհետ հեռացող փոքրացող շողենավին, վոր ամենավին
չզգացին, թե ինչպես հասարակութիւնը շրջապատեց նր-
բանց:

— Ուրեք եւս սրանք, վորտեղից են լեկել, — հարցրին
մարդիկ միմյանց:

— Կարծես ազգային փոքրամասնութիւնների համա-
գումար լինի. ինչպես էլ գտել են իրար...

— Այ Արտո, բա ինչ անենք, — խեղճացած ձայնեցին
ընկերները: — Արտոն չլսեց: Նրա ուշադրութիւնը դրավել
էին միլիցիոններները: Նրանք ձեռներին հեռագիր ունեցին,
«Կորել ե... Կորել ե... Կորել ե...

Տասերկու տարեկան... տաս տարեկան... տասնմեկ տա-
րեկան... Կարմիր, չեչեն, հրեա: Հայ, ազրբեջանցի, վրացի:
Քյուրդ, յեզդի, ասորի: Ռուս, կարարդին, թաթար: Ղազախ,
կազակ, ուզբեկ:

Կորել ե... Կորել ե... Կորել ե...

Շեկ մազերով կապտաշյա:

Սև մազերով թուխաշյա:

Նեղլիկ աչքեր, դեմքը լայն:

Կորել ե... Կորել ե... Կորել ե...

Միլիցիոներները հանդարտ առաջ անցան, իբրև թե նայում են ծովին, ալիքներին...

Վատ նախազգուշացումը ցնցեց Արտոյին։

— Տղերք, փա-ս-ս-ս...

— Փա-ս-ս-ս... — իրար նշան տվին ընկերները։

Նրանք մի քանի քայլ հազիվ էյին արել, յերբ միլիցիոներները շվաքելին։ Շվոցի վրա, ասես գեանի տակից բուսան յեվս մի քանի միլիցիոներ։ Կազմեցին ողակ։

Հարպիկները դուրս սողացին նրանց վոտների արանքից։ Վոմանք թռան պատից, մի քանիսը կատմի պես մագլցեցին ծառին, այնտեղից կտուր, իջան ինչ վոր բակ, այնտեղից ելի մագլցեցին, թռան ուրիշ բակ։ Շները գազազած ընկան նրանց յետևից։ Իրարանցման վրա սենյակներից դուրս թափվեցին բնակիչները։

— Բռնե-ցե-եք։

Ոսպող Բաթումին ծովի պես ալեկոծվեց։ Կարգ պաշտպանելու համար նորանոր միլիցիոներներ վազեցին։

Ու բռնեցին, բռնեցին, բռնեցին...

Մինչդեռ հեռագրատունն ելի հաղորդումներ եր ստանում։

«Կորել ե... Կորել ե... Կորել ե...

Ուղարկել յետ... Ուղարկել յետ... Ուղարկել յետ...»

ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ ԱՐԿՂՆԵՐՆ ՌԻ ԶԱՐՍԱՆԱԼԻ ՇՈՒՆԸ

— Հիմի կարող եք ել
չվաղել, մեր տանն ենք
արդեն, — ասաց Դուրսու-
նը. — բայց... Բայց ես ին-
չի՞ յենք նման

Պատերից շրջվելիս փո-
շտովիլ էյին, ջրերից անց-
նելիս ցեխոտովիլ, ցան-

կապատերից թռչելիս պատովիլ էյին նրանց շորերը և այժմ
ծվեն-ծվեն կախվել էյին, նամանավանդ Զլֆեյի և Շու-
շիկի շորերը:

Արտոն ընկերներին նայելով մռայլվեց:

— Լավ չի, վոր միայն ես հինգս ենք ազատվել...

Վճրտեղ և Ասլանը, Դողիկը, մյուսները բա...
Սենյակում անքում եր Դուրսունի մայրը: Նա ծանր
հիվանդ եր: Տղան առաջարկեց գնալ ներքնահարկ: Այնտեղ
կարելի յեր և հանգստանալ և համարձակ խոսել անելիք-
ների մասին:

Յերեսաներն իջան ցած: Դուրսունը բերեց հաց, մի
քանի տասնյակ նարինջ: Ուտելիքը դեռ սփռոցին չդրած՝
չքացավ... Կաղգուրված ուժերով նստեցին խորհրդի:

Դուրսունն ասաց:

— Հայրիկս նարնջի պահեստի պահակն ե: Նարինջ ար-

տառահման ուղարկում են մե-եծ արկղներով: Եղուց առա-
վոտ բարձելու յեն տաճկական նավը:

Նա լուեց, զգուշութեան համար ականջ դրեց դրսի
ձայներին, ապա հաղիվ լսելի շշնջաց:

— Այս գիշեր իմ հայրիկն է պահեստի հերթապահը:
Նա ցերեկները սովորաբար քնում է, վոր գիշերները լավ
հսկի, բայց այսօր չի քնել, գիշերը կխումփացնի:

— Հորդ քնելուց մեղ ի՛նչ ոգուտ,— անհամբեր ընդ-
հատեցին ընկերները:

— Հայրիկը վոր քնի, մենք համարձակ կգնանք պա-
հեստ, կդատարկենք մի քանի արկղ նարինջ, դուք կմտնեք
նրանց մեջ, յես ել կափարիչները կմեխեն:

Յերեխաները ժպտացին:

— Առափոսյան կղան բանվորները, կբարձեն նարին-
ջը, ինարկէ ձեզ ել նրանց հետ ու դրանից հետո նավը
կգնա, կգնա, կհասնի Ստամբուլ:

— Մեզ ծովն անցնելուց հետո, մի կերպ ել Միջեր-
կրականը կանցնենք,— շարունակեց Դուբսունը:

Յերեխաները վողկորութեանից ծափ տվին:

— Եղ բոլորը շատ լավ,— խոսեց Շուշիկը,— իսկ դու
չես դա մեղ հետ:

— Իհարկե կգամ,— հայտարարեց Դուբսունը:

— Բա ո՞վ պիտի մեխի քո արկղը:

— Յես այլ կերպ նավը կմտնեմ,— խորհրդավոր
տասաց նա:

— Ափսոս, վոր չկան մեր մյուս ընկերները,— հառա-
չեց Դուբսունը,— թե չե, նրանք ել մեղ հետ ճանապարհ
կընկնեյին:

— Ո՞վ գիտե, դուք ե նրանք ել հիմա գնալու պատ-
րաստութեան են տեսնում,— յենթադրեց Արտոն:

Պայմանները բարենպաստ էյին: Մութն իջավ: Յեր-
կինքն ամպեց: Լուսինն աստղերի հետ դիտմամբ պահվեց

ամպերի յետեր, վոր յերեխաները խափարում ավելի համարձակ գործեցին:

— Շուկ-սուկ, — շվացնում էր քամին:

Ողնում էր և ծովը: Ալիքներն այնպիսի շառաշյունով էլին զարնվում ավերին, վոր խլացնում էլին մուրճի հարփածները:

Իսկ հայրը... Դուրսունի հայրը խռմվում էր նստաբանի վրա փռված:

Դուրսունը միտն մեջ զարմանայի արագությամբ էր շարժվում: Պահեստից գտավ, բերեց հինգ մեծ արկղ, հատակին փռեց ծովային փափուկ խոտ, բնկերները խխունջի պես մտան մեջը:

Դուրսունը բոլորի կրծքին դրեց հաց, նարինջ, վոր եանապարհին քաղցած չմնան, կափարիչը ծածկեց, սկսեց ճմեխել:

Քնքուշ կարմիր քույրերը հեշտ տեղավորվեցին իրենց սոր բնակարաններում, նմանապես տղաները: Արտոյի բանն էր դժվար, նա թիկնեղ էր, բարձրահասակ: Արկղը նեղ էր: Խնչքան կծկվում էր, մարմնի կեսը դուրսն էր մնում:

— Յեթե մի քանի որ հաց չուտես, հո չես մեռնի, — հարցրեց Դուրսունը:

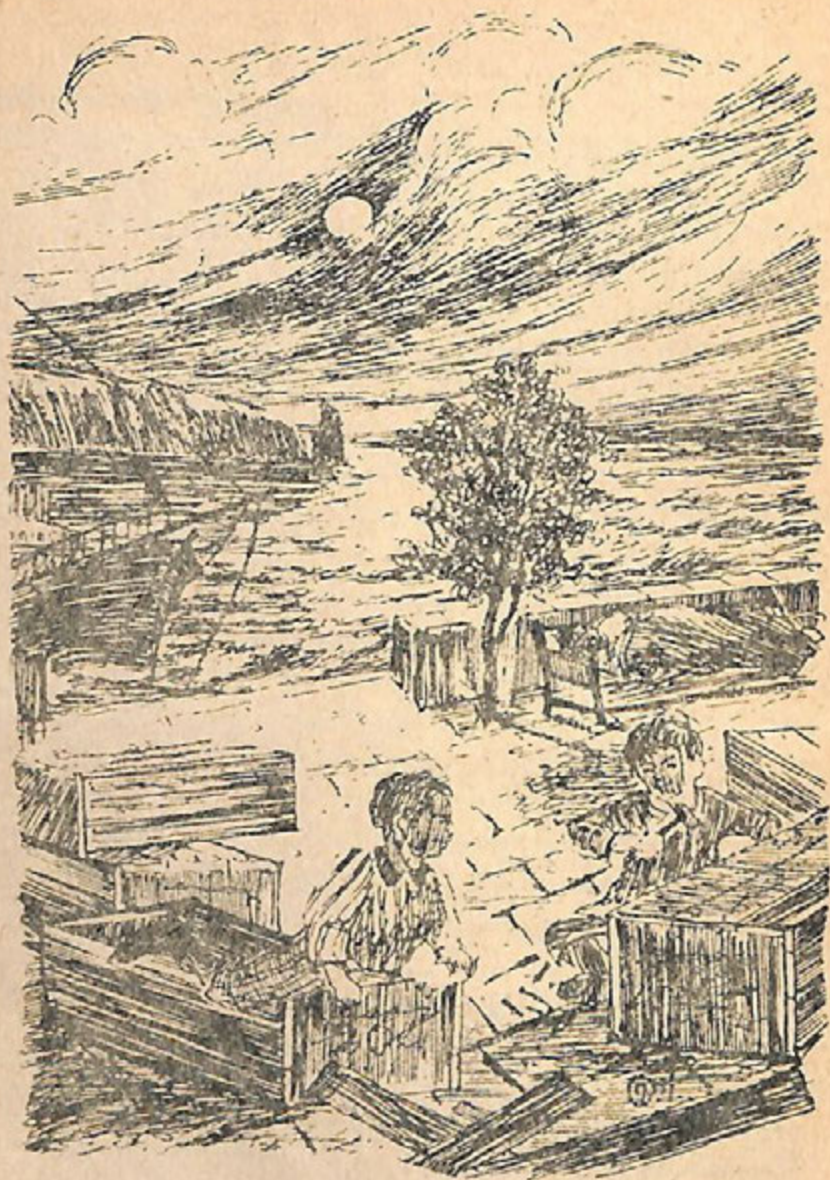
— Ձեմ փորձել, բայց յեթե առիթ լինի, կաշխատեմ փողջ մնալ — պատասխանեց Արտոն, — Բնչ կա վոր...

— Յեթե խոստանում ես, ուտելիքը հանեմ, գուցե կափարիչը փակվի:

Արտոն մռայլվեց: Դժվար էր համաձայնվել պայմանների հետ: Հեշտ չէր սրերով անհաց մնալ... Սակայն յերբ հիշեց, վոր խաղանայի յերեխաներն էլ են քաղցած, տաաց:

— Դե լավ, թող այդպես լինի...

Դուրսունը վերցրեց ուտելիքը, ամբողջ ծանրությամբ չոքեց կափարիչի վրա, սեղմեց, և արագ մուրճի ծանր հարփածներ իջեցրեց:

Աշխատանքը վերջացնելուց հետո, նա շտապ հավաքեց գործիչները, շնչաց ընկերներին։

— Ուրեմն վաղ առավոտյան մենք կմտնենք նավ՝ Դուք, Վորպես նարինջ, յես Վորպես... Դեռ չգիտեմ ինչ ինչ կերպարանքով ել Վոր գալու լինեմ, միևնույն է, կգրտնեմ ձեզ։ Յես կրկեսումն եմ աշխատում, զանազան միջոցներ գիտեմ։ Յերբ լսեք — ծուղրուղմ, այդ յես եմ, հավի պես կտկտացեք, Վոր խմանամ թե վողջ եք։

— Մենք չենք մեռնի, — լավեց արկղների միջից խուլ պատասխան։

— Դեհ, առայժմ ցտեսություն, գնում եմ հորս մոտ, Վոր քունը վախցնեմ, թե չե, կարող են նկատողություն անել։

Լուսադեմին բանվորներն յեկան, կրեցին արկղները։ Տեղոն բեռնված նավ եր բարձրանում, յերբ սանդուխքի դեմ յեկավ մի այլանդակ, մեծ շուն։ Բեռնակիրը վախից յերեբաց, կռնակի արկղը շրջի ծովն ընկավ։ Արկղի մեջ Շուշիկն եր, կարմիր քուլբիկը։ Զուրբ տախտակների արանքով իսկույն անցավ ներս։ Աղջիկը սարսափեց։

Նա գգաց, թե ինչպես իրեն դուրս հանեցին ծովից։ Փորձանքը թեև անցավ, բայց այս անգամ ուրիշ անհանգրստություն տանջեց։ Յեթե հանկարծ բանային արկղը... գրստություն տանջեց։ Յեթե հանկարծ բանային արկղը... ասեյին-չորացնենք նարինջները... կամ թե վարսեյին ասեյին-չորացնենք նարինջները... կամ թե վարսեյին ասեյին-չորացնենք նարինջները... Սյն թրջված նարինջներն ել չուղարկել արտասահման... Այն ժամանակ ընկերները գնային, իսկ ինքը, կարմիր քուլբիկը կմնար... Մնալը դեռ բավական չեք, կսկսեյին հարց ու փորձ անել։

— Ի՞նչ նպատակով ես արկղ մտել, արկղն ո՞վ ե մեխել, ո՞վքեր են ընկերներդ...

Յեվ յեթե ստուգելու համար բանային արկղները, գրտնեկին մյուսներին...

Այդ գեպքում մնաց բարով Իսպանիա, մնաք բարով հանրապետական մանուկներ, եւ չկան ձեր փրկիչները...

Այստեղ Շուշիկն այնպէս վշտացաւ, վոր սկսեց լալ...

— Ծնւղ-բնւղս:

Աղջիկը լարեց լսողությունը: Դուրսունն եր, սիրելի Դուրսունը:

— Կը՛տ-կը՛տ-կը՛տ:

Դուրսունը մտակցաւ թաց արկղին: Եղ վո՛ր խեղճն եր մեջը:

Նա զգուշ հարցրեց:

— Անունդ:

— Շուշիկ:

— Վո՛յ, ջանիկ... աշխատիր չհիմանդանալ. ֆիզիկու-տուրայով պարտաւիր, վոր տաքանալ:

— Այս արկղի մէջ, — ծիծաղեց Շուշիկը:

— Վոր ծիծաղում ես, նշանակում ե տրամադրությունըդ լալ՝ ե, ուրախացաւ Դուրսունը. — ս՛ր ս՛ս... դալիս են:

Յերեւակաց Տեղոն, գաղտագողի վերցրեց թըջված արկղը, շտապ նաւ բարձրացաւ: Յեթե վարչությունն խմանար, վոր նա թըջել եր արտահանվող նարինջները, վայն յեկել եր նրան տարել...

Վաստն շարժեց մի արկղ. դարձացած բացականչեց:

— Վսւլ-վսւլ, ես մեկն ի՜նչ ծանր ե. տալտ, վախ-տանդ, ոգնիր, շալակա տուր:

Մտտեցաւ ընկերը, գննեց արկղը, գժգոհ նկատեց:

— Հը, ենքան նաբինջ են խցկել, վոր խուսիր լալ չի փակվել. մուրճը բեր:

— Խփելով բան դուրս չի գա, — հակառակեց Վաստն, — լալն են ե բանանք, դատարկենք, չե՞ս տեսնում քիչ ե մնում կողերը պոկվին:

Արկղում Արասն եր: Նա սարսափից սեղմեց ծնոտները:

Յեթե բանան կախարիչը. կհանն իրեն, Կծեծեն, չե՛, չեն ձեծի. Կգնան թաղամաս, կհարցնեն. — ի՜նչի համար

եյիք արկղ մտել և ո՞վ է ողնել քեզ... Դէհ, յեկ ու պատաս-
խանիր: Խոստովանել նշանակում է մատնել ընկերներին:

Ու նա դառնացած մզկտաց:

— Մնաս բարով, Իսպանիա, մնաք բարով մանուկներ,
եւ չկան ձեր փրկիչները...

— Ծուղ-բուղմ:

Արտոն լարեց լսողությունը: Դուբսունն եր. սիրելի
Դուբսունը:

— Կրտ-կրտ-կրտ,— խրախուսված կանչեց Արտոն:

— Կա-մաց, աղանջներ կա-մ-մն...

— Բա-մ-մն... բառաչեց շողնափը:

— Չենք հասցնի,— ասաց Վասոն, արկղն ինչպէս կա,
հարկավոր է նուշնությամբ եւ բեռներ:

Ու տարան Արտոյին:

Յերեսաները, բացի Դուբսունից, առաջին անգամ
եյին նա՞վ նստում, են եւ արկղների մեջ մեխված... Մինչ-
դեռ նրանք այնպէս, այնպէս եյին ցանկանում տեսնել
բաց ծովը, ալիքները ծիւռն, ափերը կանաչ-կանաչ... Տե-
սել, թե ինչպէս արեւ հայելու նման շողշողում է ջրի
յերեսին, ինչպէս մեծ ձկները վազում են նա՞վի յետեւից,
իսկ գելֆինները խումբ-խումբ պարում են ալիքների մեջ...

Նրանք հառաչեցին փակ արկղներում. փակեցին աչքերը,
քնեցին: Ջարթնեցին, դարձյալ քուն մտան: Դժվար եր իմա-
նալ, դբսում գիշեր է, թե ցերեկ, անցել եյին սահմանը,
թե գեւ լողում են խորհրդային ջրերում: Ամենից շատ հեղձում
էր Արտոն: Նրան տանջում էր և քաղցը: Չնայած Դուբ-
սունին խոստացել էր չմեռնել, բայց կարծես թե յերգումը
դժեկու յեր:

Ընկերները միան նման պտշալ եյին կրծում հաց և
ամեն պատառը կուլ տալիս, հիշում քաղցած Արտոյին:

— Ուղմւմ ես, մենք եւ չուտենք,— շնչաց Ջլֆին:

— Չե՛հ, կերեք, միայն թե... միայն թե... Վոչինչ,
անուշ արեք:— Լավեց Արտոյի թույլ ձայնը:

Նրա արամադրութիւնը վատ եր և նրա համար, վոր
Դուրսունն իրեն զգալ չէր տալիս: Չլինի՞ բռնել ելին, իջեց-
րել... Ե ինչքան ժամանակ եր անցել, ինչ թողել ելին Բա-
թումին. բա ինչո՞ւ գեթ մի անգամ չէր կանչում:

Ծեկ ել հանկարծ—

— Ծճւղ-բճւղ-բճւղ:

— Կը՛տ-կը՛տ-կը՛տ,— ժլը պատասխանեցին արկղները:
Արտոն աշնակես ժողովորդեց ընկերոջ ձայնից, վոր ու-
ղեց դուրս նետվել:

Նրա ուժեղ շարժումից գլորվեցին վրայի արկղները,
ու շրի-շրի ընկան հատակին:

Աղմուկի վրա ներս վազեց Հասանը:

— Ալլահ, — զարմացալ նա, — շուրջը գլխելով, —
ծովը խաղաղ ե, իսկ արկղները գլորվում են, գել և մտել
մեջը...

Նա բարձրացրեց արկղները, փնթփնթալեն դուրս յե-
կավ:

Դռան մեջ նրան մոտեցալ անճոռնի մեծ շուն: Շան
յեռելի վրտները հաստ ելին, առաջինները՝ բարակ ու կարճ,
նա ցատկում եր ճագարի պես:

— Ալլահ — ալլահ, — բացականչեց Հասանը, — նավ և շուն:

Շունը հաճույքով վնգստաց, շարժեց պոչը, քաջովեց
նրա վրտներին:

— Ալլահ, շնորհդ շատ, — շնջաց նա գլուխը վեր բարձ-
րացնելով:

Առաջացան նավաստիները: Չորքոտանու ներկալու-
թիւնը և զարմանք և հաճույք պատճառեց նրանց:

Նրանք աշխուժացած շրջապատեցին կենդանուն, շոյե-
ցին, հաց տվին, շունը հոտոտաց, չկերավ:

— Կրթված ե, ուրիշի կրծածը չի ուտում, — ծիծաղեց

մեկը:—Ապա, թե կրթված ես, կանգնիր յետևյալ թաթերիդ վրա:

Շունը կրկնել չտվեց, ձգվեց ամբողջ հասակով դեպի վեր ու առջևի թաթը ճակատին տանելով, բարե ավեց: Նավաստիները շշմած մնացին:

— Գուցե այդ անգամ առջևի թաթերի վրա բարձրանաս,— հենց այնպես առաջարկեց Հասանը, ինքն էլ, իհարկե, իր ասածին չհավատալով:

Շունն ակորբատի նման յեկավ ձեռների վրա, ապա դլխակոնձի տվեց:

Հանդիսականները բերանները բաց նայեցին իրար և յերբ լույսը վառեցին շանն ավելի լավ տեսնելու համար նա էլ չկար...

Հասանը գտավ նրան պահեստում, նաընջի արկղների կողքին: Գլուխը դրել եր թաթերին ու քնել:

Հասանը նայեց նրան, մտածեց:

Շանը կկերակրի, կհասցնի Ստամբուլ, կտա մեծ տղին: Տղան նրան կտանի բակերը, փող կվաստակի... Հասանն առնի մայր, կին, վեց յերեխա: Ստանում և այնքան, վոր տուն և տանում միայն սե հաց... հաճախ յերեխաները չեն քնում քաղցից... Նրանք թույլ են, քնքուշ ու զեղնած: Կինն ուղեց մանեկ գործարան, չընդունեցին: Յեղած բանվորներն են կրճատվում: Գործ չկա:

Մեծ տղան զողությամբ և զբաղվում: Գողությունը հորը պատիվ չի բերում, սակայն ստիպված և հաշտվել դրա հետ: Հիմա շունը կարող և փրկել նրան:

Ու այդ մտքից պայծառացավ մռայլ Հասանը:

Նա գրպանից հանեց որապահիկ հացը, զողողոջուն ձեռներով յերկու կես արավ, մի մասն ինքը կերավ, մյուսը զցեց շանը:

Շունը բարձրացրեց գլուխը. յերախտագիտությամբ փորվեց Հասանի վրաներին:

Զարմանալի շուն...

ՆԱՐԻՋՆԵՐԸ ԽՈՍՈՒՄ ԵՆ...

Հաջորդ յերեկո անըս-
պասելիորեն յեղանակը
վատացավ: Ծովի վրա
սոսկալի փոթորիկ բարձ-
րացավ: Ալիքները, մե-
կը մյուսից հուժկու, յե-
կան զարնվեցին նավին,
ապա հասան հաջորդ ա-
լիքները, ավելի կատաղի,
ավելի փրփրուն:

Նավը խորտակվում էր...

Նավաստիներն անցան լարված աշխատանքի: Նավա-
պետը մռայլ կերպարանը ստացավ: Ծունն ականջները ցցած
վազվզում էր վերևից ներքև, վռնում դադաղած:

— Մատկեցնել այդ անասունին, — վրդոված հրամա-
յեց ավագ նավաստին, — ալիքների մռնչոցը կարծես քիչ
է, դա յեր պակաս...

Ծունը վախեցած պոչը կծկեց. հեռացավ:

— Ծճւղ-ըճւղ-ըճւղ:

— Կըտ-կըտ-կըտ, — պատասխանեցին արևիկները:

Այդ ժամանակ լավեց նավապետի խորիսա հրամանը:

— Նարինջները ծովը թափել. բեռը թեթևվացնել:

Դուրսունը սարսափեց... Ծովը թափել նարինջները...

Ասել է ծովը թափել և Իսպանիա գնացողներին...

Յեթն նա ընկերներին հայտներ լսածը, ընկերները վա-
խից կարող էին լաց լինել: Մարդիկ մեկնում են հանրու-

պետականներին պաշտպանելու, դրա փոխարեն պիտի յիջնեն Սե ծովի հատակը:

Չե, փրկել ե պետք:

— Ծնւղ-ընւ-ղմւ:

— Կըտ-կըտ-կըտ:

— Իմ ջան հալիւկներ... Հիմա գալիս են, ծովը գցեն,— զգուշացրեց նա, բայց միջ վախենա, հենց վոր մոտենան ձեր արկղներին, գոռացեք միաբերան:

— Դնւրս, դնւրս, ձեռք չտալ մեզ, կսպանենք ձեզ...

Դուռը բացվեց. յերևաց Հասանը, Դուրսունն ինչ վոր շշնջաց, պահվեց:

— Յոլգաշ Հասան, մի թող, վոր մեզ ծով թափեն,— աղաչեցին «նարինջներ»-ը:

— Ալլան ալլան— թոթովեց խեղճ ադրբեջանցին,— ցվ ե տեսել, վոր նարինջը խոսի, խոսի մարդու պես... Կործանվիր, կործանվիր, դու չար սատանա:

— Վոչ սատամ իս, վոչ սատանա,— հռնացին արկղները:

Այս անգամ յերկյուղից Հասանի լեզուն կաղվեց: Նա շնչատառ դուրս նետվեց պահեստից, ընկավ նավաստիների մոտ, վոչինչ չկարողացավ ասել:

Ծովը գալարվում եր վիշապի պես: Նավը խորտակվելուն մոտ եր:

— Թափե-ե՛լ նարինջները. շնւ-նւ-նւտ...

Այս անգամ քանդորները հետ պահեստ վազեցին և նավաստիները: Հասանը հասկացնում եր, վոր ներս չմըտնեն, այնտեղ չարքեր կան պահված, նարինջները խոսում են:

Լսողներից վոմանք ծիծաղեցին ցնորամիտ հավաքարարի վրա, վոմանք հայհոյեցին, վոր այդ ճակատագրական բռնկյին ապուշի մեկը վոխանակ ոգնելու, խանգարում ե, ապա գայրացած հրեցին նրան, ներս մտան:

— Յոլգաշար...

Նավաստիներն այլալվեցին:

— Դուրս, դուրս, — աղաղակեցին արեղները, — ձեռք
չառք մեզ, կսպանենք ձեզ:

Նավաստիները վախից յետ-յետ գնացին...

Հասանք վաղեց նավատերտի մոտ և կակազելով ասաց:

— Թույլ տվեք... Թույլ տվեք գեկուցելու... պահես-
տում խոսում են նարինջները...

Նավապետը վրդովված ապտակեց նրան:

— Ապուշ, յեթե անդդ գժանոցն ե, լի՛նչ գործ ունես
նավի վրա: Ի՛նչպես թե նարինջները խոսում են:

Հասանք զինվորականի պես ձգվելով, կրկնեց.

— Խոսում են նարինջներն իսկական մարդու նման:

Նավապետն ել չլսեց նրան: Տեսնելով հուժկու ալիք-
ները, կարգադրեց գցել խարխալը:

Բռնւմ, բռնւմ, բռնւմ... Ծով էյին նետվում արեղները...

Կարծես մեղմացավ փոթորիկը:

Հետզհետե խաղաղվեց ծովը, հարթեցին ալիքները,
դելֆիններն ելի ջրի յերեսն յերան:

Հանդարտվեց հույզը և նավի վրա, հոգնած նավաս-
տիներն ազատ շնչեցին: Բանվորները մնացած արեղները
նորից լիջեցրին պահեստը: Նավը լողաց հեղիկ-նաղիկ, կար-
ծես վռչկնչ չի յեղել:

Տխուր եր... Տխուր եր Հասանը:

Ծեծում են...

Ծերացել եր, բայց աշխատում եր դեռ: Նավի հա-
վաքարարն եր, խոհարարի ոգնականն եր, ամանները լվա-
ցող: Կարծես այդ քիչ եր, պահեստի մաքրությունն եր
էյին նրան տվել: Յեւ լի՛նչ եր ստանում, որական յերկու-
դուրուշ: Դժգոհ ես, հեռացիր: Պաշտոնիդ աչք դնող այն-
քան, այնքան գործազուրկ...

Խորհրդային յերկրում այդպես չե: Նավը բարձելիս
շատ զարմանալի բաներ էյին պատմում աջար բանվորները:

— Ե՛ր, Ալլահ, հոգիս առ, ազատվեմ,—թախանձեց
նա վշտացած:

Յերբ ավելը վերցրեց, նորից խոսեցին արկղները:

Շուշիկն ասաց:

— Ա՛խ, յերանի շուտ հասնելնք, ինձ թվում է, վոր
մեռնում եմ արդեն:

— Դու այնպես արա, վոր չթվա, ասա չեմ մեռնի,
չեմ մեռնի, ու չես մեռնի,—խրախուսում եր Զլֆեն, չնա-
յած ինքն ել նրանից պակաս չեր ձանձրացել:

— Բա պատերազմ գնալը հեշտ բան էլիք կար-
ծում,—ծիծաղեց Սոսիկոն,—մեզ թվում է, վոր մեռնում
ենք, միջդեռ Իսպանիայում խկապես են մեռնում: Ո՞վ
գիտե, հենց այս բոսիլիս քանի յերեխա յե թաքտում
արյան մեջ...

— Շուտ հասնենք, փրկենք նրանց,—անհամբեր պոռթ-
կաց Արտոն:

Հասանը մտածում եր:

Ել վո՛չ մի կասկած, վոր խոսում են խկապան մար-
դիկ: Սրանք չարքեր չեն, չարքերը չեն տանջվի արնա-
թաթախ յերեխաների համար... Ձեն գնա իսպանացիներին
սգնություն: Այդ բարի մարդիկ մեկ չեն. խոսում են ձայ-
նորով և աղջիկ են և տղա, անպայման մանուկ:

Այստեղ նրա միտքը խճճվեց:

Մանուկները չեն գնա պատերազմ, մեծերը չեն տե-
ղավորվի արկղների մեջ. ի՞նչպես լուծել հանելուկը:

— Դուք, վոր այդպես զանգատվում եք, բա յես ի՞նչ
ասեմ... ձեզանից մեծ եմ, խցկվել եմ փոքրիկ արկղի մեջ:
Թ՛մբել է վողջ մարմինս,—ձայնեց Արտոն,—ու մեկ ել...
մեկ ել ինչ Բաթումիում հաց եմ կերել...

— Վա՛խ, վա՛խ, խեղճ բալիկ,—մղկտաց Հասանը:

— Եզուց կհասնենք Ստամբուլ ու վերջ բոլոր չարչա-
բանքներին,—ասաց Դուրսուհը,—այդպես չի Դուքդեն:

Պատասխան չեղավ:

— Ձեռ լսում:

Նի լուսթյուն:

— Գուրգեն, ինչո՞ւ ձայն չես հանում,— այս անգամ հարցրին բոլոր ընկերները,— ականջներդ բամբակ ես խրել:
Վոչ մի պատասխան:

— Այսպես ել խոր քնն... Ձլինի՛ թե ծովն են դցել մեր Գուրգենին, սարսափած նկատեց Շուշիկը:

— Գուրգեն...

— Ա՛յ, Գուրգեն...

Ձկա՛ր:

Մի շարք արկղների հետ ծովն ելին նետել նրան...

Աղջիկները լաց յեղան... Տղաները դժվարությամբ դառնեցին արցունքները: Ու նրանց թվաց, թե արկղներն ավելի փոքրացան, սեղմվեցին ու ել ող չմնաց շնչելու:

— Յես առաջարկում եմ Գուրգենի հիշատակն անմահացնելու համար ավելի կատաղի կռվել ֆաշիստների դեմ,— նկատեց Արտոն:

— Կռվենք,— արձագանքեցին ընկերները:

Հասանք ե լսում եր, ե մտածում, ի՞նչ անել... Տեղեկացնել նավապետին, վոր տաճկական նավով Ստամբուլ են գնում խորհրդային յերեխաներ... Նա պարտավոր ե մատնել նրանց,— այլապես, յեթե գաղտնիքը բացվեր, իրեն պատապիսանալու լության կենթարկեյին, կհեռացնեյին աշխատանքից, մինչդեռ տանը մայր, կին, յերեխաներ...

Նա դողդողալով կանգնեց, ե այն ժամանակ նրա ուշադրությունը գրավեց մի նոր խոսակցություն:

— Այս նավի վրա մի քեռի կա, անունը Հասան. շատ լավ քեռի յե, ծեր ու բարի. Նավապետը ծեծել եր նրան, յեղճն այնպես տխուր եր... պատմեց Գուրսունը:

— Ախ ինչպե՞ս, ինչպե՞ս կարելի յե մարդ ծեծել,

— հուզվեցին ընկերները:

— Յես առաջարկում եմ յողդաշ Հասանին վերցնել մեզ հետ, պաշտպանել նրան,— ասաց Շուշիկը:

— Սիրելի՛ խորհրդային բալիկներ,— շնչաց Հասանը։
Ամբողջ կյանքում դեռ վոչ վոք նրան չէր խղճացել։

— Յուզաշ Հասանն այնպես դեղնած է, յերեմում է,
վոր ապրումսը վատ է,— շարունակեց Դուրսունը,— յերբ
հասնենք Ստամբուլ, փող վաստակենք, նրան տանք։

— Անպայման,— համաձայնեցին ընկերները։

Հասանը և ժպտում էր հրճմանքից և մտածում զար-
մացած։ Այս ի՞նչ տեսակ հրաշք է. արկղներում մեխված
յերեսաներն ի՞նչպես իմացան, վոր նավապետը ծեծել է
նրան... Այն ժամանակ միայն շունն էր ներկա, բայց շու-
նը հո լեզու չունէր, վոր զնար ուրիշներին պատմեր։

— Դուրսուն,— հարցրեց Սոսիկոն,— քեզ նավի վրա
խակի տեսնող չի՞ յեղել։

— Շա՛տ...

— Բա ի՞նչպես քեզ չեն բռնում,— զարմացան ընկեր-
ները։

— Վորովհետեւ կարծում են, վոր յես... վոր յես...
թոթովեց Դուրսունը. Հասանին նկատելով։

— Վոր դու ի՞նչ։

— Սըր՛ըստ...

Շունը զարթնեց, ծուլ-ծուլ ձգվեց, փնգսապով
մոտեցավ Հասանին. Հասանը շոյեց նրա բրդոտ մոզերը,
կուացավ արկղների վրա։

— Շնորհակալ եմ, բալիկներ, վոր այդպես սիրում
եք ինձ, բայց տասցեք խնդրեմ, ինչպե՞ս եք կարողանում
փակ արկղներից տեսնել ինձ։

Պատասխան չեղավ։

— Ինչո՞ւ չեք պատասխանում, չե՞ վոր յես լսեցի ձեր

դրույցը։

— Ի՞նչպես թե լսեցիր մեր զրույցը — բարկացավ Շու-
շիկը, մենք նաբինջ ենք, նաբինջները չեն խոսում...

— Իհարկե չեն խոսում,— հաստատեց Զլֆեն։

— Մի՞ք վախենա, ձեզ չեմ մատնի,— հավատացրեց

Հասանը,—դուք վոր ինձ այդպէս պաշտպանում եք, լաւ
բալիկներ եք: Քանի՞ հոգի յեք:

Յերեխաները դեռ դժվարանում էյին հրաժարուիլ նա-
րին շությունից: Ո՞վ գիտէ, դուքն Հասանը՞ գիտեամբ ե այդ-
պէս քաղցր անուշ խոսում, վոր հետո յել գնա քաղցր-ա-
նուշ մատնի:

Ներս մտաւ մի նաւաստի:

— Նաւապետը կանչում ե,— հաղորդեց նա կարճ:

Հասանը դժգոհ դուրս յեկաւ:

Շունը հետեւեց նրան:

Ծովի վրա փռւել եր թանձր մշուշ:

Տխուր եր....

ՅՆՑՈՂ ՀԵՌԱԳԻՐ

— Պատիվ ունեմ ներկայանալու,— անհամարձակ ձայնեց Հասանը:

— Հը*, ել շէն խոսում նարինջները,— հարցրեջ նա՝ փապեար:

— Նարինջն ել խոսի՞, նա՛վապետ,— պատասխանեց Հասանը:

Նա ամեն ճիգ գործ եր դնում, բերանից խոսք չըթրուցնելու համար...

— Հապա ի՞նչպես քիչ առաջ հայտնեցիր, վոր խոսում են նարինջները:

— Չեմ հիշում... ճիշտն ասած, չեմ հիշում,— թոթովեց Հասանը,— յերբ ծովի վրա ուժեղ փոթորիկ ե բարձրունում, խառնվում են իմ մտքերը... Լավ վոր դուք ասացիք, վոր խելագար եմ... հայրս ել եր խելագար...

Դուրսունը փսանգն արգեն անցած կարծելով, ուրախ փազեց ընկերների մոտ:

Ծուղ-բուղ-ղո՛ւ:

Կը՛տ-կը՛տ-կը՛տ:

— Այս անգամն ել ազատվեցինք:

— Ճի՛շտ:

— Ասում եյին, չէ՛. վոր լավ մարդ ե յուզաշ Հասանը:

Ծեկ ել, ով սարսափ, ազմուկով բացվեց դուռը ե նա՛վապետը նավաստիների հետ ներս մտավ:

— Իսկույն բանալ նարինջները արկղները: Այստեղ
ինչ վեր խորհրդավոր բան և կատարվում Յեթն արկղներում
մարդ գանվի, զնդակահարել Հասանին,—խիստ հրամայեց
նա ու վերջին խոսքերն ասելիս նայեց Հասանին:

Հասանը հայացքը չփախցրեց նրանից:

Նավաստիները վերցրին արցանները: Բացին հինգ
արկղ, տաս, քսան, վոշինչ չգտան:

Ստուգել մյուսները:

Իմ խեղճ, իմ խեղճ բալիկներ, աշնան տերևի պես եյին
դողում սարսափից...

Հասանը մեռելի տեսք եր ընդունել:

Նավաստիները բացին ելի արկղներ: Դարձյալ վոշինչ
չգտան:

— Իսկապես խեղադարվել և Հասանը, լինչպես կա-
րող եյին խոսել նարինջները,—հուզված նկատեց մեկը:

— Ինչո՞ւ միայն Հասանը, յես ել լսեցի:

— Յես ել...

— Ապուշ Հասանի ցնդաբանության ազդեցությունն
և,—հեգնեց մի յերիտատարդ: Ձեռքը տարավ մի նոր
արկղի եզրուց հանկարծ:

— Ի՞նչ պատահեց:

— Շուներ վոտոյ կծեց:

— Սատկեցնել այդ շանը,—զայրացավ նավապետը և
այնպիսի արացի տվեց նրա մեջքին, վոր չորքոտանին ցա-
վից կազկանձեց, կծկվեց Հասանի կողքին:

— Մնացեք բարով կին, մայր, մնացեք բարով, յերե-
խաներ,—մղկտում եր Հասանը:

Նա զգում եր, վոր մոտ եր վախճանը...

— Վերջացրի՞ք,—անհամբեր հարցրեց նավապետը:

— Հինգ արկղ և մնացել:

— Դե՛հ, շուտ:

Արկղից հանեցին Շուշիկին, մեջքին կապած կեռ դա-

շուշու Հանեցին զգզգոված Զլֆեյին, փեշի տակին մեծ դռ-
նակ։ Սոսիկային հանեցին, ապա Արտոյին տափակած քթով...

Շունը սուրը ցցած մեջտեղ յեկավ, բարձրացավ լեռերի
թաթերի վրա, — բայց փոխանակ հաջելու, մարդավարի
ասաց,

— Վոր այդպես ե, ինձ ել հանեցեք։

Այդպես ել հանելով...

Բարձում են նարինջ, ստացվում ե մարդ...։ Նավ ե մտնում
շուն, դուրս ե գալիս մարդ...

— Ձե, վերջինն անհավատալի յե, այդպիսի բան չի կա-
մող պատահել։

Նավապետն անձամբ վերցրեց դանակը ե շան մորթու-
միջից դուրս յեկավ Դուրսունը՝ նարնջագույն շեկ տղա...

Մշուշ եր փռվել սև ծովի վրա։ Անձրե եր գալիս։ Յե-
րեխաների տրամադրությունը փառ եր։

Շարվել էյին նրանք պատի տակ, սեղմված մեկ-մեկու
ե նրանց գեմը նստել եր նավապետը։ Թավ հոնքերի տա-
կից խրոխտ նայում էյին աչքերը։

Նա ե՛ ճաշում եր ե՛ հորցաքննում։

— Ելի յեմ կրկնում, ի՞նչ նպատակով եյիք պահվել
արկղներում։

Շուշիկը հանեց իր յերկար լեզուն ե ձեռներով հաս-
կացրեց, վոր լեզու չունի...

— Եյ, դու, ի՞նչ պատճառով եյիր շնացել, — դարձավ
նավապետը Դուրսունին։

Նա ել լեզու չունի...։ Նա ել լեզու չունի, — մեջ ըն-
կավ Շուշիկը։

— Լսել, — սաստեց հարցաքննողը, — նա այնպես ան-
լեզու յե, ինչպես դու...

— Ներողություն, յես իսկի յել չասացի, վոր լեզու
չունեմ։ Յես համբ եմ, — խոսեց Շուշիկը։

Արտոն անթարթ նայում էր սեղանի խորովածին և անթրժակով կուլ տալիս թուփը...

Քանի-քանի որ նա վռչինչ չէր կերել...

— Ձե-հա լսում,—գոռաց նավապետը,—յերկրորդ անգամ հարցն Արտոյին ուղղելով:

— Խհարկե նա չի լսում,—ոգնության հասավ Ձլֆեն:

— Լավ, հիմա յես այնպես կանեմ, վոր լսի,—սպառնաց նավապետը, մրրիկի պես առաջացավ, ապտակեց սղաններին, քաջքեց աղջիկների մազերից ու գոռաց:

— Այժմ լսեցի՞—ի՞—ի՞ք...

Յերեխաները լաց չեղան: Այդ հանգամանքն ավելի բորբոքեց նավապետին:

— Վերջին անգամ եմ հարցնում. ի՞նչ նշատակով եյիք պահվել արկղների մեջ: Յեթե չասեք, ծովը գցել կաամ բոլորիդ:

— Ի՞նչ կլինի նավապետ, թող մենք ել ճաշենք,—պատասխանի փոխարեն խնդրեց Արտոն և մոտեցավ սեղանին:

Դեռ կուլ չէր տվել առաջին պատառը, յերբ ներս վազեցին նավաստիները. յերեխաներին հրելով տարան մի մուխ խուց, դուռը կողպեցին:

Կես գիշերին մեկը կամացուկ բացեց դուռը, մոտեցավ հատակին քնած յերեխաներին, ինչ վոր դրեց նրանց մոտ, արագ հեռացավ...

Հասան էր, յողաշ Հասանը: Նա յերեխաներին տվեց իր հացը ու ինքը մնաց քաղցած...

— Յես մեծ եմ, կզիմանամ, մեզք են խորհրդային բալիկները,—ջերմ շշնջաց նա:

Յերեխաները սարսափած վեր թռան:

Գր՛ո, գր՛ո, գր՛ո...

— Այդ ում սպանեցին:

Քո՛ւմ...

— Այդ ո՛ւմ դցեցին ծովը:

— Յուդաշ Հասանին... Յուդաշ Հասանին...

Ուրբաթ եր:

Ստամբուլի բուլվարներում, պարտեզներում գրոհում
էր հասարակութիւնը:

Լրագրաւաճառ յերեխաները կանչում էին:

— Տնցիչ հեռագիր, նորութիւն: Տաճկական շոգենալի
վրա բռնված են խորհրդային լրտեսներ:

— Մանչուկ հոս յեկուր:

— Նախ ինձ տուր:

Ու ձեռքն - ձեռք խլխլում էին որաթերթերը:

«Այսօր, բեռնակիր «Տ» տաճկական նավով Պոլիս կհաս-
նեն խորհրդային լրտեսներ: Անոնք Բաթումն են նալ մտած
են, պահված նարիջներու արկղներու և շան մորթու մեջ»:

— Ի՞նչպէս թե շան մորթու, — զարմացած բացա-
կանչում էին ընթերցողներն ու ավելի հափշտակված շա-
րունակում:

«Լրտեսներ են, յերկուսն աղջիկ են: Անոնք զինված էին
դաշույնով»:

Յեթն աղջիկները դաշույնով են զինված, յերեակայե-
ու յե, թե մանչերը հեռներուն ինչ վերցրած կըլան, —
կգրակացնում էին ընթերցողները:

— Անշուշտ տեւորի յեն յեկած:

— Յերթանք նավահանգիստ:

— Վագենք...

Յերբ բազմութիւնը հեղ ի հեղ հաստի, ծովի վրա
արդեն յերևում էր բեռնակիր նավը:

Այդ համեստ, հնամաշ նավը դեռ յերբեք այդպիսի
ընդունելութեան չէր արժանացել:

Բոպեն տարի յեր թվում:

Յերբ վերջապես նալը խարխալ գցեց, իսկույն մեջտեղ յեկան վոստիկանները, շղթա կազմեցին, մի քանիսն ատրճանակները սլափափա րոնած նալ յեկան, խորհրդային լրտեսներին ընդունելու:

Ամբոխն սպասում էր սրտատրոփ, ամեն մեկն աշխատում էր առաջին շարքում տեղ գրավել, ավելի լավ տեսնելու համար:

— Իջնում են, իջնում...

Աշխուժացած հանդիսականները բարձրացան վոտների ծայրերի վրա... և հլաաթափված յետ-յետ քաշվեցին:

Տաս վոստիկանների ուղեկցությամբ նալից իջան հինգ յերեխա զգզված, անվա: Դուրսունը րոնել էր շան մորթին. Արտոն կրծում էր հաց:

— Քեռի, ես ի՞նչ միտինդ ե,— հաղցրեց Շուշիկը, բազմությանը ցույց տալով:

— Լաեր,— սաստեց վոստիկանը:

Կարմիր քույրիկը վերափորված կախեց շրթունքները, նայողները այդ տեսնելով, քրքջացին:

— Դուրսուն, յերեխ քո շան մորթու վրա յեն ծիծաղում,— ասաց Զլֆեն,— թե չե, մենք հո պոչափոր չենք, վոր...

— Զխոսել,— խորխա նկատեց վոստիկանը:

Յերբ կալանավորները քաղաք մտան, մեծերը «Ֆուգիչ հեռագրից» չբաժարարված յետ մնացին, փոխարենը յերեխաներին հետեցին մանուկները:

Դուրսունը մեկ քայլում էր, մեկ ել դեռ իրեն շան մորթու մեջ կարծեկով, բարձրաձայն հաջում...

Փոքրիկները քրքջում էին հրճվանքից:

— Հաֆ, հաֆ-հաֆ-հաֆ...

— Զհաջեր,— բարկացավ վոստիկանը:

— Ես ի՞նչ զարմանալի յերկիր ե,— վրդովվեցին մեր հերոսները,— վոչ կարելի յե խոսել, վոչ հաջել...

— Զբողոքել,— գոռաց վոստիկանը:

— Ի՞նչ ե, ինքննադատության չե՞ք դիմանում,— հեզ-հեզ Արտան:

Նրանց կանգնեցրին փոքր պատուհաններով մեծ տան մոտ:

Բացվեցին յերկաթյա դռները: Նրանց մացրին ներս ու խփուշն փակեցին:

Ապա բացվեցին ելի դռներ: Նրանց ելի մացրին ներս ու դարձյալ փակեցին:

Յերբորդ անգամ բացվեցին դռները, այս անգամ նեղ-լիկ ու ցած:

Յերեխաներին մացրին ներս, վոտներին շղթա հաղցրին: Ծածկեցին դուռը, յերեք անգամ պտտացրին բանալին:

Ուռը մութն եր, թաց:

Կալանավորները շոշափելով գտան իրար, նստեցին հատակին:

— Սա բանտ ե,— ասաց Արտան, ծանր լռությունը խզելու համար:

— Գերեզման ե,— հակառակեց Սոսիկոն:

— Շըփ-շըփ-շըփ-շըփ...

— Սը՛ սոս... ես ի՞նչ ձայն ե,— վախեցած ընդհատեց

Զլֆեն:

Միջանցքով անցնում էին կալանավորները: Նրանց տանում էին հարցաքննության: Վոտների ծանր շղթաները խանգարում էին քայլելու... Նրանք քաղցած էին, ուժառու պառ: Յեա մնացողներին վոստիկանները հրում էին հրաշանի կոթով:

Նրանցից մեկը՝ Ալին յերեւաց, ընկավ:

Բոլշեիկ եր նա: Նրան բռնել էին գործարանում հե-

դալիտական թերթիկներ բաժանելիս։ Հինգերորդ տարին
եր տառապում բանտում։ Ծանր պատիժներով փորձել էյին
խմանալ կոմունիստ ընկերներին անունները։ Հացի փոխարեն
կերակրել էյին մարակով։ Շիկացած շամփուրներով դա-
ղել էյին մարմինը։

— Հիմա յանպայման կմատնի,— մտածել էյին։

Այլին նորից եր լռել...

Նրան գցել էյին ներքնահարկ ու ներս մտցրել տա-
նյակ առնետներ։ Նրանք բանտում ծառայում էյին, վորպես
պատժի միջոց։ Նրանց որերով պահում էյին քաղցած, ապա
թողնում կապված կալանավորի վրա։ Ուշոր մկները սովից
զազազած բզզկառում էյին իրենց գոհին։

— Այս անգամ կբանա շրթունքները,— մտածել էյին։

Այլին դարձյալ չեր խոսել։

Բանտապետն ստիպված խլել եր նրան առնետների
ճանկերից, վոր չմահանար։ Յեթե մեռներ Այլին, ել հա-
րավոր չեր լինի խմանալ մյուս կոմունիստների անունները։

Իսկ լերեկ... Յերեկ նրա վրտների տակ խարույկ էյին
վառել... Բոցը խորովել եր նրա միսը...

— Դեհ, հիմի տեսնենք, ինչպես չես ասի,— հռհռա-
ցել էյին։

Այլին համառ լռություն եր պահպանել։

— Յես չգիտեմ, թե ել ի՞նչ միջոցների դիմեմ,— գի-
նաթափվել եր բանտապետը,— զարմանալի նյութից են բաղ-
կացած բոլշևիկները, նրանց չի սարսափեցնում վոչ մի
պատիժ...

Յեւ այսոր Ալուն դարձյալ տանում էյին հարցաքն-
նության։ Նա չեր կարողանում քայլել... Վերքի մրմուռից
ուշաթափվում եր։ Մթնեցին աչքերը, յերերաց։ Չընկնելու
համար ըռնեց պատից, բայց ընկավ... Ուղեցին բարձրաց-
նել, փայտացած մարմինը չծավից...

Մեռել եր Այլին, բանվորների բարեկամը...

Միջանցքում տիրեց իրարանցում: Յերեխաները, դրսի ձայները խլացնելու համար, յերգեցին «Ինտերնացիոնալ»:

Դուռը բացվեց, յերևաց սառսափելի մի կերպարանք:
— Լուել,—հրամայեց նա:

— Մենք մեղ համար ենք յերգում,—ասաց Շուշիկը:

— Լուել-ե-եյ...

Նրանք լսեցին: Սոսիկոն կամաց շշնջաց:

— Սա անսլալման ֆաշիստ է, միայն ֆաշիստը կարող է այդպիսի ահռելի տեսք ունենալ...

— Յես համոզված եմ, վոր սրանք մեղ կենդանի չեն թողնի,—հառաչեց Դուրսունը:

— Ո՞վ գիտե, այսոր Իսպանիայում ուումըն ելի քանի՛ յերեխա, քանի՛ հայր, մայր, և սպանել,—զխամամբ խոսակցության նյութը փոխեց Արտոն:

— Հարկավոր է այստեղից փախչելու և Իսպանիա հասնելու հնար գտնել,— ձայնեց Սոսիկոն,— ձեզանից ո՞վ խելոք առաջարկ ունի:

Յերեխաներն իսկույն սկսեցին մտածել: Նրանք մտազան հ' քանտր հ' մահվան սաբսափը:

ԲԱՅՑ ԱՓՍՈՍ ՎՈՐ ՁԵՐԱԶ ԵՐ

Հաջորդ որը նրանց տա-
րան հարցաքննության:

Սեղանի մոտ նստել
եյին մարդիկ, կապած
սուր, թուր, հրացան:

Արան ըղորի կողմից
հայտարարեց:

— Ձեր հարցերին
չենք պատասխանի: Մենք

խորհրդային հպատակ ենք, միայն խորհրդային ներկայա-
ցուցիչն իրավունք ունի մեր դործը քննելու:

— Վճրտեղից զիտեք այդ որենքը, — զարմացավ բան-
տապեալ:

— Դպրոցում ենք սովորել:

— Ախ, ձեր այդ դպրոցը, — մամուռ նա:

— Ի՞նչ է, ձեզ դուր չի՞ գալիս, — հեղնեցին յերեխաները:

— Մեր հասարակագիտության ուսուցիչն այնպես լավն
է, վոր... պաշտպանեց Շուշիկը:

Ձթողին, վոր շարունակեք... Գնա՛նք զայրացած ձեռքը
խփեց սեղանին ու գոռաց:

— Լռեց՛նել այդ աղջկան, թե չէ...

— Թե չէ, ինձ կապանի, — մտածեց Շուշիկը:

Չանցած մի ժամ, նրանք արդեն գտնվում էին խոր-
հրդային ներկայացուցչի մոտ:

Ընկեր կուզենեցովը մեկ էր հարցնում, յերեխաները
տաան էյին պատասխանում: Խոսում էին իրար ընդհա-

տելով, ամեն ինչի մասին մանրամասն:

— Ձեզ վոր տեսա, կարծես հայրիկին տեսա, — ուրախությունից թոթովում եր Շուշիկը, — դուք այնպես լավ եք:

Արտոն աշխատում եր լուրջ մնալ, չէ՞ վոր ամբողջ խմբի մեծն եր նա...

— Քաղցած չե՞ք, — հարցրեց ընկեր Կուզնեցովը:

— Մոտավորապես, — պատասխանեցին նրանք:

Խորհրդային ներկայացուցիչը սեղմեց Կոճակը, պատվիրեց թեչ ու հախաճաշ բերել:

Յերեխաները կերան, խմեցին և ավելի համարձակ շարունակեցին զրույցը:

Ընկեր Կուզնեցովը լսում եր մեծ ուշադրությամբ: Ժպտում ելին նրա կապույտ աչքերը: Մանուկների հետ մանկացած քրքշում եր հրճվանքով:

— Հաղա... մեր թիվը հասավ հիսունհինգի, բայց չերբ միլիցիոներները Բաթումում շրջապատեցին մեզ, կորցրինք իրար, — բացատրեց Սոսիկոն:

— Քանի՞ հոգու, — հարցրեց ընկեր Կուզնեցովը, կարծես լսողության վրա կասկածելով:

— Հիսունհինգի, — հիսունհինգի, — միաբերան պատասխանեցին յերեխաները:

— Չասեք ամբողջ մի բանակ... Իսկ ո՞վ եր ձեր հրամանատարը:

Յերեխաներն իսկույն մատնանշեցին Արտոյին:

Արտոն զսպելով ներքին բերկրանքը, աշխատեց սառնասիրտ յերեվալ:

— Այժմ իմ սակավաթիվ բանակի անունից խնդրում եմ ողնել մեզ Իսպանիա համակու, — մենք ալստեղ յերկար մնալու տրամադրություն չունենք. ժամանակը թանգ և մեզ համար:

— Ըիշտ ե, — հաստատեցին ձայները:

Ընկեր Կուզնեցովը պատասխանեց.

— Սոստանում եմ բոլորիդ համար տոմսակ գներ:

Յերեխաներն ուրախությունից շրջապատեցին նրան:

— Ձեզ ապահովել ուտելիքով, փողով:

Յերեխաներն ուրախությունից գրկեցին նրան: Արտոն մինչև անգամ համբուրեց ընկեր Կուզնեցովին:

— Յեվ, — շարունակեց ընկեր Կուզնեցովը

— Ի՞նչ է, ի՞նչ է, ընդհատեցին յերեխաները:

— Յեվ դուք կմեկնեք դեպի... յես:

Յերեխաները շժամ ընկալանշեցին:

— Ի՞նչպես թե:

— Առաջ գնալ չի կարելի, — հանդիսա նկատեց ներկայացուցիչը: Սորհրդային իշխանութունը չի խառնվում ուրիշ պետությունների գործին:

Յերեխաները գիշերային ծաղիկների նման գլուխները կախեցին:

— Դուք դեռ փոքրիկ եք, իմ բալիկներ, չեք մեծանաք, յես ձեզ կնախիրեմ Կլիմ Վորոշիլովին: Կրդառնաք կարմիր բանակային, կաշաշապանեք խորհրդային հալբենիքը, իսկ հիմա վերդաարձեք և շարունակեցեք ձեր ուսումը, — ապա ընկեր Կուզնեցովը:

Դուրսունն ու Սոսիկոն կարծես համաձայնեցին, բայց կարմիր քուրթիկները տխրեցին:

— Մեզ ի՞նչ, աղջիկներին բանակ հո չեն տանում փոքր ուրախանաք, — անբավարար հոտաչեց Ջիֆեն:

— Չաանեն ել, գոռով կգնանք, — խրախուսեց Շուշիկը. — Չապանի մոտ գնդացրի վրա կլին եր ուշխատում...

Արտոն չեր խոսում: Չափազանց մռայլ էր:

Ինչպիսի գժվարությամբ նշանք հասան Ստամբուլ. Կորյուրին սիրելի Դուրգենին, իրենց պատճառով սպանեցին, ծով գցեցին յողաշ Հասանին... Նրա վեց յերեխաները հիմա

կանչում են հայրիկ, հայրիկ, մի կտոր հաց... Բայց հայրիկն
եւ չկա... Եւս եւս լինում մայրն ու կինը...

Իսպանացի մանուկները պարզել են իրենց թաթիկները.

— Արտո ջան, Արտո ջան, հասե՛ք, փրկեցե՛ք մեզ, — աղաչում
են։ — Փաշիսաները սու՛մը են նետում, գազ են բաց թող-
նում, խեղդում են մեզ...

Արտոն ուզում եր շուտ հասնել այնտեղ, մինչդեռ...
մինչդեռ ասում են՝ դարձեք յետ...

Նա չկարողացավ դապել վիշտը, գլուխը դրեց սեղանին
և դառնացած հեկեկաց...

Հայրը քնաթաթախ վեր թռավ:

— Այս ո՞վ ե լալիս, — զարմացավ նա:

Արտոն կծկվել եր մահճակալի տակ, կրծքին ամուր
սեղմել հոր ատրճաճակը, արտասվում եր յերազի մեջ...

— Բայիկ, դարժնի՛ր, դարժնի՛ր, վեր, — ձայն տվեց
հայրը:

Տղան մեծ գժվարությունը բացեց աչքերը, շփոթված
հայեց շուրջը, բայց նորից քու՛նը տարավ:

— Ընկեր կուղնեցով, խնդրում եմ, իմ սակավաթիվ
բանակի կողմից, աղաչում եմ, թույլ տվե՛ք, ոգնեցե՛ք մեզ
առաջ գնալու:

— Այդ ո՞ւր ես ուզում գնալ... են եւ զինված... —

Տիճաղեց հայրը:

— Իսպանացիք մեզ են սպասում, լսում եք, ընկեր
կուղնեցով, — դեռ խոսում եր Արտոն, — հարկավոր ե
ջախջախել խռովարարներին:

— Ահա թե ի՛նչ... — բացականչեց հայրը, հիշեց, թե
ինչպե՛ս գիշերը մի բան զընգայով ընկավ հատակին: Չայ-
նի վրա նա թե՛ն վեր թռավ, սակայն քու՛նը գլխին փոշինչ
նի վրա նա հասկանալ: Այդ այն բուպեն եր, յերը Արտոն
չկարողացավ հասկանալ: Այդ այն բուպեն եր, յերը Արտոն
անգղուշությունը փայր պեցեց ատրճաճակը և վախից պահվեց

մահճակալի տակ, վարդեց տարճանակի փոխարեն պատվի
դաշույնը վերցնել:

— Անպայման սպասել ե, վոր քնեմ, հետո փախչի,
մինչդեռ քուներ տարել ե, մնացել... — Մտածեց հայրը, գը-
լուխը թափահարելով:

Գուռը կամացուկ բացվեց: Շեմքի վրա յերեացին
Գուրգենն ու Շուշիկը: Նրանք և բարկացած եյին, վոր
Արտոն մինչև լույս նրանց սպասեցրել եր, չէր յեկել, և
վախենում եյին, վոր Արտոն գուցե առանց նրանց եր ճա-
նապարհ ընկել:

— Արտոն տո՛ւմնն ե, — հարցրին նրանք անհամարձակ:

— Քնած ե:

Ընկերներն իսկույն նայեցին մահճակալին, բայց հայ-
րը ցույց տվեց մահճակալի տակը:

— Եև, դո՛ւ-ու, — հիասթափված ծիծաղեցին ընկերները:

Չայնի վրա զարթնեց Արտոն, — զարմանքից ճշաց, նա
լաց և լինում մեռած Գուրգենի համար, մինչդեռ Գուր-
գենը կանգնել և գլխավերելով, ծիծաղում ե:

Յերա՞յ, բայց վո՞րն և յերա՞յր, այն, վոր ընկերոջն ար-
կղի հետ ծով նետեցին, թե՞ այն, վոր...

Սթափվելու համար նա արտքեց աչքերը, վտար յելավ:

— Ինչ լավ, վոր դու կենդանի յես, — բացականչեց
նա Գուրգենին գրկելով: — Սակայն ո՞ւր և սիրելի Գուր-
տունը, Զլֆեն... Ու՞ր և յողդաշ Հասանը...

Յեվ Արտոն մանրամասն պատմեց յերա՞յր:

Ընկերները լարված ուշադրությամբ լսեցին նրան:

Հայրն ասաց:

— Ճիշտ և տակ ընկեր կուզնեցովը, յերբ մեծանար,
ձեզ կնովրենք կլիմ Վարդիլովին, վոր պաշտպանեք մեր
սոցիալիստական հայրենիքը, իսկ հիմա գնացեք դպրոց:
Փամբ, ութից տաս րոպե յե պակաս:

Պատ. խմբագիր՝ Հ. Հայրապետյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ան. Գասպարյան
Սրբագրիչ՝ Ա. Արզաթանյան

Իլյազիլիաի լիտոգր. վ.—2033. Հրատ. № 4791

Պատվեր 58 Տիրում. 3000

Քուղի 62×94 Տպագր. 4 մամ.

Մեկ մամ. 24480. Իշան.

Հանձնված և արտադրության 11 հունվ. 1939 թ.

Ստորագրված և տպագրության համար 7 հուն. 1939 թ.

Պետհրատի I տպարան, Յերեան, Լենինի 65

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

FL0002004

9120 10-80 4.

184.

207
ЦЕНА

